

OBSAH

Úvod	2
1. Sociální a kulturní svébytnosti obyvatel stepí, mentalita, životní podmínky a styl nomádů	4
1.1 Situace ve stepi před nástupem Temüdžina k moci	4
1.2 Temüdžin/Čingischán a uchopení moci - Budování základů mongolské říše	6
1.3 Počátky mongolské expanze	8
2. Slované ve východní Evropě	14
2.1 Stručný nástin osídlení východní Evropy před vpádem Čingischánových vojsk	14
2.2 Bitva na Kalce - 1223	15
2.3 Události vedoucí k mongolskému útoku na Evropu v letech 1237-1242.....	20
2.4 Mongolský vpád na Rus a do střední Evropy 1237-1242	23
3. Zlatá Horda a situace na Rusi po r. 1242	30
3.1 Formování Zlaté Hordy a jejích vztahů s ruskými zeměmi	30
3.2 Vzestup Moskevského knížectví	39
Závěr	45

Úvod

Základním cílem této práce je pokus o rozbor podnětů a příčin, jež vedly k prudkému vzestupu významu kočovnického světa v dějinách, a to především v kontextu východní Evropy. Úvodní část mapuje situaci ve stepních oblastech dnešního Mongolska a severní Číny na přelomu 12. a 13. století, pojednává o životním stylu a podmínkách tamějších nomádů a zabývá se zejména osobností a politikou vládce nového formátu - Čingischána, jakož i jeho přímým vlivem a podílem na formování vznikajícího etnika Mongolů. Čtenář je postupně seznamován s charakterem výbojů Mongolů, jejich prvotními úspěchy a motivy vedoucími k další expanzi. Nechybí ani přiblížení struktury nově vzniklé mongolské armády a nomády využívaných bojových strategií. V neposlední řadě autor nastiňuje i změny, jež v souvislosti s Čingischánem zavedeným pořádkem proběhly v mongolské společnosti.

Další část práce se věnuje slovanským oblastem ve východní Evropě. Stručně je zde vykreslen vývoj událostí od okamžiku, kdy se první Slované ve východoevropském areálu objevili a zásadní příčiny, jež vedly k tomu, že pod náporom mongolských vojsk ruská knížectví neobstála. V následujících kapitolách je chronologicky porovnáván charakter dvou pro 13. století klíčových střetů Rusů a Mongolů (Tatarů) - porážky ruských vojsk na řece Kalce roku 1223 a Batu-chánova vpádu na Rus v letech 1237-1242. Tyto bitvy jsou zde vylíčeny podrobněji, aby si čtenář mohl vytvořit vlastní představu o bojích samotných i o klíčových událostech, jež jim předcházely.

Závěrečná třetina práce se zabývá vývojem situace na Rusi po roce 1242 a vznikem Zlaté Hordy. Jsou zde analyzovány vzájemné vztahy tatarských a ruských vládců a na názorných příkladech představeny i jejich základní modely jednání a spolupráce. Právě na jejich detailním vylíčení, jež si klade za cíl přenést čtenáře alespoň částečně do děje, je zobrazen systém, který v druhé polovině 13. století na Rusi vznikl a jehož následky jsou patrné v kulturně-historickém dědictví ruského národa dodnes. V této kapitole jsou rovněž zmíněny základní příčiny vedoucí v pozdějších staletích k vzestupu Moskvy a jejímu postupnému vymanění z tatarské nadvlády.

Práce se opírá o široké spektrum primárních a sekundárních zdrojů. Autor se nevyhýbá ani z dnešního pohledu kontroverzním starším dílům sovětských historiků, byť neopomíjí zdůraznit jejich zaujatost a poplatnost době. V této souvislosti nelze nezmínit díla B. D. Grekova - Золотая Орда и ее падение, a A. N. Nasonova - Монголы и Русь. История татарской политики на Руси. Naproti tomu V. Ključevskij ve svých Ruských dějinách

analyzuje toto období způsobem, jenž může u čtenáře vyvolat dojem, že tatarský vpád byl z hlediska ruských dějin pouze okrajovou záležitostí. Tento problém se však v jisté míře týká i novodobějších autorů, jako je například A. B. Širokograd a jeho kniha Русь и Орда. Přes chválnou snahu o objektivitu při líčení středověkého dění se autor v souvislosti s událostmi týkajícími se Krymských Tatarů v kontextu Druhé světové války vrací k obhajobě stalinistických tezí. Obdobný přístup ovšem můžeme vysledovat i u některých západních autorů, kteří občas mají tendenci ke glorifikaci a zveličování významu mongolských výbojů, například J. Weatherford - Čingischán a utváření moderního světa, nebo přímo sklouzávají k více či méně rusofobním postojům jako R. Pipes v díle Rusko za starého režimu. Pominout nelze ani význam Tajné kroniky Mongolů, jež doplňuje obraz doby o některé historické a faktografické detaily. Avšak i v tomto případě je vhodné mít na paměti, že Tajná kronika byla sepsána v první řadě za účelem dokumentace a oslavy Čingischánova života. Ze středověké ruské tvorby se tematice střetů s Tatary věnuje například Повесть о битве на Калке, и о князьях русских, и о семидесяти богатырях, nebo Повесть о разорении Рязани Батыем. Cenný zdroj informací představují rovněž díla L. N. Gumileva - Открытие Хазарии, От Руси к России, či Древняя Русь и Великая степь, v nichž se autor podrobně a s velkou pečlivostí zabývá vývojem kočovnických společností ve stepních oblastech Eurasie, včetně jejich úlohy v pozdějším formování středověké Rusi. Ačkoliv byl Gumilev některými dalšími historiky (například J. Klierem) obviněn z antisemitismu a podobným dojmem mohou skutečně některé části jeho děl působit (například líčení podílu Židů na vnitřní krizi Chazarského chanátu), představuje jeho tvorba významný přínos pro analýzu historických událostí a souvislostí v areálu východní Evropy a ve stepních oblastech Asie. Dalším hodnotným pramenem pro rozbor výše uvedených témat je série statí H. H. Howortha, publikovaných již v sedmdesátých letech 19. století v časopisech The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland či The Journal of the Ethnological Society of London. Howorth se podrobně zabýval migrací jednotlivých nomádských skupin a zároveň sledoval i změny probíhající v okolních národech, a to nejen z kulturního, ale přímo i z etnografického hlediska (například The Westerly Drifting of Nomades, from the Fifth to the Nineteenth Century. Part VI. The Kirghises, or Bourouts, the Kazaks, Kalmucks, Euzbeks, and Nogays).

1. Sociální a kulturní svébytnosti obyvatel stepí, mentalita, životní podmínky a styl nomádů

1.1 Situace ve stepi před nástupem Temüdzina k moci

Pro správné pochopení příčin a důsledků událostí, odehrávajících se v lesostepních oblastech dnešního Zabajkalí, je nutné pokusit se nejprve o analýzu způsobu života tamějšího nomádského obyvatelstva, jeho myšlení, vnímání sebe sama i svého okolí.

Původní území vlastních mongolských kmenů zahrnovalo v polovině 12. století poměrně nevelké prostory v severovýchodní části dnešního Mongolska. Jeho polohu lze přibližně lokalizovat do meziříčí Cherlen - Onon v ajmaku (provincii) Chentij. Zde se nachází i pohoří Burchan Chaldun, považované za rodiště budoucího sjednotitele nomádských kmenů centrální Asie - Temüdzina/Čingischána.¹ Západně od kočovišť staromongolských kmenů, zhruba v oblasti současného centrálního Mongolska,² se rozkládalo území nepoměrně bohatších Kerejtů.³ Kerejtské kmeny tvořily v tomto období, stejně jako ještě západněji žijící Najmané,⁴ bohatý a silný kmenový svaz. V případě obou těchto skupin můžeme hovořit o smíšeném turkicko-mongolském původu. Severně od mongolské "pravlasti" ležely oblasti obývané Merkity.⁵ Vlastní Tataři⁶ žili v příhraničních stepích Číny, zhruba v oblasti dnešní Vnitromongolské autonomní oblasti.⁷ Rozsáhlá poušť Gobi oddělovala od stepních kmenů státy Tangutů⁸ a Ujgurů.⁹ Velká část dnešní severovýchodní Číny byla součástí říše Džürčenů.

Nehledě na zdánlivou geografickou izolovanost mnoha kmenů zde existovaly kontakty s okolním světem a do stepních oblastí již po několik staletí před sjednocením nomádů

---

¹ Temüdzin přijal na churultaji v roce 1206 nové jméno Čingischán; EARTHY, E. D., *The Religion of Genghis Khan (A.D. 1162-1227)*, in: Numen, vol. 2, fasc. 3, Sep. 1955, s. 228-232.

² Zhruba v oblasti dnešního ajmaku Töv – Mapa č. 1.

³ WEATHERFORD, J., *Čingischán a utváření moderního světa*, Praha 2006, s. 95-101; DUNLOP, D. N., *The Karaites of Eastern Asia*, in: Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, vol. 11, no. 2, 1944, s. 276-289.

⁴ WEATHERFORD, c. d., s. 340.

⁵ Srv. ГУМИЛЕВ, Л. Н., *Древняя Русь и Великая Степь*, Москва 1993, s. 425; *Tajná kronika Mongolů*, Praha 1955, odst. 197-199, s. 47.

⁶ Tataři představovali v době, kdy Temüdzin přistoupil ke sjednocování nomádů, pouze jeden z mnoha kmenů kočujících v čínském pohraničí. Srv. CZAPLICKA, M. A., *History and Ethnology in Central Asia*, in: Man, vol. 21, Feb. 1921, s. 22.

⁷ Mapa č. 2.

⁸ Tangutí – národnost hovořící jazykem náležícím do tibetsko-barmské jazykové skupiny. V roce 982 založili v severní Číně (oblast dnešní provincie Kan-Su) stát zvaný Si-Sja, který byl roku 1227 dobyt a zničen Mongoly. V pozdějších staletích se Tangutí postupně asimilovali s Mongoly a Tibeťany. Srv. *Tajná kronika Mongolů*, s. 70-72.

⁹ Ujguři – turkický národ obývající zejména oblast dnešní čínské autonomní oblasti Sin-Tiang. Srv. *Советский энциклопедический словарь*, Москва 1979, s. 1389.

pronikaly nejrůznější prvky čínské, křesťanské i muslimské civilizace.¹⁰

V době před Temüdzinovým uchopením moci v celém rozsáhlém areálu severní části střední Asie kočovaly desítky kmenů, rodů a klanů, u nichž docházelo k častému prolínání a míšení¹¹. Malé kmeny se spojovaly za nejrůznějšími účely, větší kmeny pohlcovaly menší, vytvářely kmenové svazy,¹² časté byly i smíšené sňatky.¹³ Hlavní trasy obchodních tepen se nacházely mnohem jižněji, než kde se rozkládala původní mongolská území, což značně handicapovalo kmeny v odlehlejších končinách, neboť k jejich příslušníkům se dostala jen určitá a nepříliš významná část ze zboží přepravovaného po obchodních stezkách. Národy obývající jižněji položené oblasti, jako například Ujguři či Tanguté, proto také mnohem rychleji přijímali kulturní prvky a impulsy, jež se k nim po obchodních cestách dostávaly z různých vzdálenějších civilizačních okruhů, a i z tohoto důvodu u nich zaznamenáváme vznik prvních nomádsko-obchodně-zemědělských státních útvarů.¹⁴ Pro vzdáleněji se pohybující kočovníky tak zůstávalo bohatství jižnějších krajů trvalým lákadlem a později posloužilo Temüdzinovi jako vítaný motivační stimul k tažením proti Tangutům a Džürčenům.¹⁵

Neodmyslitelnou součástí života nomádů byly obchodní kontakty s jejich sousedy a válka. Kočovníci obchodovali zejména se zbožím získaným z lesů (kožešiny, maso, kůže, mláďata dravců využívaných k lovu), za něž mohli výměnou získat nejrůznější "luxusní" komodity z kulturně vyspělejších oblastí (kovové, textilní zboží, šperky, zbraně). Důležitý zdroj potravy v komunitách pastevců představoval však i lov, na něž se vydávali muži v nevelkých skupinách především v průběhu zimních měsíců. Mnohdy se jej účastnila celá příslušná komunita - v takovém případě obvykle probíhal tak, že lidé obklíčili co nejrozsáhlejší území a poté cíleně naháněli zvěř na určité místo, kde již na ni čekali připravení lovci.¹⁶

Nezdá se stávalo, že lov se z různých důvodů nevydařil. Tehdy přicházely jako další alternativa na řadu válečné výpravy nomádů proti jejich sousedům. Pojem "válečné

---

¹⁰ Mezi Kerejty se silně rozšířila nestoriánská odnož křesťanství. TAYLOR, W. R., *Nestorian Crosses in China*, in: *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, vol. 55, no. 1, Jan. 1938, s. 58.

¹¹ KRADER, L., *Feudalism and the Tatar Polity of the Middle Ages*, in: *Comparative Studies in Society and History*, vol. 1, no. 1, Oct. 1958, s. 76-99.

¹² Srv. FLETCHER, J., *The Mongols: Ecological and Social perspectives*, in: *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 46, no. 1, June 1986, s. 15.

¹³ Sama Čingischánova matka Oelun byla z kmene Merkitů; více srv. WEATHERFORD, c. d., s. 50-51.

¹⁴ Tangutí – srv. pozn. č. 11.

¹⁵ WEATHERFORD, c. d., s. 142-143.

¹⁶ Obdobný způsob lovu můžeme pozorovat například u severoamerických prérijních Indiánů v 19. stol., Srv. HYDE, G. E., *Lid rudého oblaka*, Praha 2008; dále například LATTIMORE, O., *The Geographical Factor in Mongol History*, in: *The Geographical Journal*, vol. 91, no. 1, Jan. 1938, s. 1-16.

výpravy" v kontextu stepních kočovníků může ovšem být z dnešního pohledu poněkud zavádějící, neboť se jednalo zejména o kořistnické nájezdy s cílem získání určitých materiálních komodit (nejčastěji stád dobytka či koní). Scénář takových tažení byl vždy víceméně tentýž. Útočníci se pokud možno nenápadně přiblížili k nic netušící "kořisti" a poté ji prudce napadli. Překvapené oběti se ve většině případů snažily zachránit si život útekem, a tak na místě zanechaný osobní majetek i stáda přešel bez výraznějšího krveprolití do rukou vítězů. Protože hlavním cílem nájezdníků bylo obstarání/naplnění určitých materiálních potřeb, uprchlíci nebyvali pronásledováni a počet obětí podobných srážek byl poměrně nízký. Nejohroženější skupinou při takových nájezdech byli dospělí válečníci. Jednalo se totiž o potenciální odpůrce. V případě nepřátelského útoku proto prchali první a na nejlepších koních. Kromě nich se útočníci soustředili zejména na mladé muže a ženy, jež bylo možno unést a vychovat z nich otroky a otrokyně. Staří lidé a malé děti byli mimo nebezpečí, jestliže se sami přímo nepostavili na odpor. V případě, že uprchlí muži včas uspořádali své síly nebo získali spojence, mohli se pokusit o dostižení nájezdníků a získání uloupeného majetku i osvobození svých blízkých.¹⁷ Pakliže byli neúspěšní, neměli obvykle jinou možnost, než přepadnout podobným způsobem další nic netušící skupinu. V důsledku výše popsaného uspořádání vztahů a kmenových vazeb byli víceméně téměř všichni nomádi zároveň pastevcí, lovci i válečníky.

1.2 Temüdžin/Čingischán a uchopení moci - Budování základů mongolské říše

Za Temüdžinovým úspěchem při sjednocování jednotlivých rodů, kmenů a kmenových svazů v tomto velmi dynamickém prostředí stepí stojí mimo jiné i způsob, jakým se rozhodl reorganizovat systém stávajících vztahů v nomádské společnosti. Temüdžin do budoucna odmítl dělení moci na základě příbuzenských vztahů, K tomuto kroku ho vedla i skutečnost, že měl osobně z dob vlastního mládí poměrně neveselé zkušenosti s lojalitou uvnitř jednotlivých mongolských rodů.¹⁸ Dle nově zavedené praxe naopak dostal možnost vyniknout každý muž, jenž si dokázal získat uznání a důvěru výhradně a především díky svým schopnostem či zásluhám a nikoliv na základě příbuzenství s jinými vlivnými osobami. Tento přístup byl využit již v roce 1197 při tažení proti Džürčenům. Tehdy Temüdžin odmítl

---

¹⁷ WEATHERFORD, c. d., s. 55.

¹⁸ Temüdžin byl s matkou a bratrem po smrti svého otce chána Jesügeje opuštěn zbytkem vlastního rodu a trvalo několik let, než se díky své vytrvalosti stal příznivcem kerejského Ong-chána. Viz *Tajná kronika Mongolů*, s. 9-15.

povyšovat do významných funkcí členy vlastní rodiny a dával raději přednost prověřeným dlouholetým spojencům.¹⁹

Dalším novátorským prvkem, k němuž se Temüdžin uchýlil, bylo přijímání přeživších členů z poražených nepřátelských kmenů do nově vznikajícího etnika Mongolů.²⁰ Tito bývalí nepřátelé však nebyli přijímáni pouze jako otroci, jak to bylo již dříve mezi kočovníky poměrně běžné, avšak často jako plnohodnotní příslušníci kmene. Obdobným způsobem byla úspěšně asimilována většina nomádských kmenů na obrovském území mezi Altajem a Koreou. Typickým příkladem uplatnění této nové politiky je porážka a „začlenění“ vlastních Tatarů, kočujících koncem 12. století v příhraničních oblastech Číny. Po porážce vojenských sil Tatarů byl svolán churultaj,²¹ kde vítězové rozhodli o vybití všech potenciálních nepřátel, jež by se v budoucnu mohli vzbouřit proti novému chánovi. Přeživší zbytek kmene byl následně přijat do řad Temüdžinových poddaných. Temüdžin při této příležitosti symbolicky adoptoval tatarského chlapce.²² Podobný postup následoval i v dalších letech, kdy si Temüdžinovi válečníci podrobili Najmany, Kerejty, Merkity a další menší kmeny.

Rok po tatarském tažení, tj. v roce 1203, se Temüdžin uchýlil k dalším, ještě zásadnějším opatřením, od nichž si sliboval vylepšení bojeschopnosti jeho nomádské armády, posílení loajality Temüdžinovi blízkých válečníků a celkovou lepší kontrolu nad formující se mongolskou společností. Vojsko bylo nově rozděleno do skupin na základě desítkové soustavy. Základní a nejmenší jednotkou byl tzv. arban - oddíl o 10 mužích. Již zde dominovala snaha o minimalizaci kmenových či rodových vztahů. Do budoucna měla být hlavním pojítkem mezi nomády v první řadě příslušnost k arbanu. Veškeré další vojenské jednotky se sestavovaly následujícím způsobem:

zogun - 10 arbanů - 100 mužů, z nichž byl jeden ustanoven velitelem

mingan - 10 zogunů - 1000 mužů

tümen - 10 minganů - 10000 mužů

---

¹⁹ Mezi Temüdžinovy nejbližší patřili především jeho v praxi ověřené přátelé z mládí – například Sübetej, Boorču, Dželme, které jmenoval svými vojévůdci a udílel jim značné pravomoci (Sübetej byl neoficiálně druhým nejvýznamnějším mužem mongolské říše, především díky svým dlouholetým zkušenostem a výjimečným vojévůdcovským schopnostem). Srv. FLETCHER, c. d., s. 1-25.

²⁰ Srv. FLETCHER, c. d., s. 13.

²¹ Churultaj – poradní sněm (parlament) nomádských kmenů, kde byly diskutovány nejdůležitější záležitosti v životě kočovníků. EARTHY, c. d., s. 230.

²² Šiki-Chutuchu Nojon (tat. *Šigiken-Chutuchu*) – při následujících mongolských taženích působil jako vrchní mongolský soudce a dozorce nad administrativními záležitostmi týkajícími se Čingischánova vojska a říše. Srv. WEATHERFORD, c. d., s. 91.

Temüdzin osobně jmenoval velitele každého tümenu. I v tomto případě dostávaly před příbuznými přednost prověřené osoby, s nimiž měl Temüdzin dobré zkušenosti z dřívějška. V tomto období čítalo Temüdzinovo vojsko okolo 95 minganů, tj. necelých 100.000 mužů. Není jisté, odkud přesně Temüdzin čerpal inspiraci pro tak dalekosáhlou přestavbu bojových sil kočovníků. Dřívější turkické kmeny sice také používaly desítkovou soustavu při členění svých jednotek - nikdy ovšem nebyla uplatněna tak systematicky a důkladně jako v případě reorganizace Temüdzinovy armády a při budování dalších nosných pilířů vznikající mongolské společnosti.

Nový systém členění vojska se prozíravému chánovi vyplatil již v roce jeho uvedení do praxe. Jeho rostoucí moc ve stepi totiž vyvolávala znepokojení mezi některými z jeho bývalých spojenců. Zejména jeho dřívější přítel z mládí Džamucha²³ a kerejský Ong-chán²⁴ se právem cítili ohroženi a v důsledku toho spojili své síly ve snaze eliminovat nově vznikající a nebývale rychle rostoucí hrozbu. Z nevyhnutelného střetu vyšel Temüdzin jako vítěz. Džamucha byl nucen uprchnout a Ong-chán byl zanedlouho zabit, když se pokoušel získat útočiště mezi Najmany.²⁵ O rok později následovala i likvidace najmanského kmenového svazu, jenž představoval posledního vážnějšího protivníka a soupeře při procesu sjednocování nomádských kmenů.

1.3 Počátky mongolské expanze

V roce 1211 bylo na Čingischánem svolaném churultaji rozhodnuto o tažení do severní Číny, v oné době ovládané džürčenskou dynastií Ťin.²⁶ Důvody pro tuto válku byly jak politické, tak ekonomické. Bojechtivost nomádů bylo nutné neustále směřovat proti vnějšímu nepříteli, tak aby nedošlo ke svárům v nově vzniklém kmenovém svazu, což by v tomto stadiu vývoje mohlo ohrozit jeho samotnou existenci. Stejně tak bylo potřeba zajistit přísun dalších výrobků a luxusního zboží z jihu, na něž si nomádi rychle zvykali. Už od

---

²³ Džamucha – Temüdzinův vzdálený bratranec, se kterým byli v mládí spojeni symbolicky uzavřeným bratrstvím. Jak postupně narůstala Temüdzinova prestiž mezi stepními kmeny, jejich zájmy se začaly rozcházet a později vedly k otevřenému střetu, v němž Temüdzin zvítězil. Džamucha byl po zradě ze strany svých vlastních mužů zajat a na svoji osobní žádost i usmrcen. Srv. *Tajná kronika Mongolů*, s. 52-55.

²⁴ Ong-chán – v dřívějších dobách přítel Temüdzinova otce Jesügeje, později Temüdzinův spojenec a patron. Po Temüdzinových neshodách s Džamuchou, kdy nárůst Temüdzinovy popularity chápal jako ohrožení své moci, se postavil na stranu Džamuchy: MOSES, L., *Legends by the Numbers: The Symbolism of Numbers in the "Secret History of the Mongols"*, in: *Asian Folklore Studies*, vol. 55, no. 1, 1996. s. 73-97.

²⁵ Tajná kronika Mongolů uvádí, že Ong-chána zabil válečník z najmanské hlídky Chori-Sübeči, jenž nepoznal, o koho se jedná. Srv. *Tajná kronika Mongolů*, s. 44., odst. 188, 189.

²⁶ Dynastie Ťin (1115-1234) byla založena džürčenskými (staromandžuskými) vládci v dnešní severní a severovýchodní Číně; srv. FAIRBANK, J. K., *Dějiny Číny*, Praha 2002; TAO, Y. S., *The Jurchen in Twelfth-Century China*, Washington 1976.

prvopočátku právě se rodícího mongolského impéria tak můžeme vystopovat jeho potenciální nestabilitu v případě absence nepřítele, na něhož by bylo možno zaměřit válečné úsilí s potenciálem nomádů. Stejně tak je zřejmý i "parazitický" charakter těchto nových státních forem, kdy požadavky nomádů rostly úměrně objemu zboží a kořisti, jež se jim podařilo získat.

Džürčenská říše byla po říši dynastie Sung²⁷ v jižní Číně druhým největším státním útvarem na území Číny. Její populace čítala okolo 50 milionů obyvatel – Číňanů (Chanů) i tunguzských Džürčenů. Západně od džürčenské říše se nacházelo království Tangutů, jež byli Čingischánem podmaněni již v letech 1207-1209 a ještě západněji, v oblasti dnešního východního Turkestánu,²⁸ sídlili Ujguři, kteří v tomto období již byli Mongolům také podřízeni. Během podmaňování tangutské říše si mohli Mongolové poprvé v praxi vyzkoušet nové způsoby vedení války. Zde se totiž již nejednalo výhradně o tradiční střety jízdnic oddílů, avšak bylo třeba dobývat města a pevnosti, překonávat vodní příkopy atd. Dobyvatelům tedy nastávaly obtíže, s nimiž doposud neměli žádné hlubší zkušenosti. Nomádi si zde poprvé vyzkoušeli primitivní a později ještě značně zdokonalené pokusy o odvádění toků řek z jejich koryt a jejich využití k zatopení nepřátelského města či tábora. V průběhu kampaně proti Džürčenům již byli mongolští jezdci pro takové tažení dobře vybaveni. Každý z nich si s sebou vezl pouze věci nejnnutnější potřeby. K základnímu vybavení Čingischánova vojáka patřil zejména kvalitní oděv,²⁹ nádoby na vodu a mléko, křesací kameny pro rozdělání ohně, samotná výzbroj a náhradní hroty k šípům. Každý arban si vezl vlastní jurtu.³⁰ Mongolské jednotky byly tudíž značně mobilnější oproti těžkopádné pravidelné tangutské či džürčenské armádě, závislé na přísunu proviantu. Důležitou roli sehrála i skutečnost, že v nomádkém vojsku Čingischána neexistovala pěchota, jež naopak ve většině ostatních armád oné doby tvořila základní část vojska. Čingischánovi válečníci nepotřebovali cestovat s většími zásobami proviantu. Mongoly vždy doprovázela velká stáda koní, jež mohla být v případě potřeby využita i jako zdroj masa a mléka. Vše potřebné si nomádi během svých tažení obstarali lovem či pleněním. Dalším, na první pohled ne zcela zřejmým důvodem úspěchu Čingischánových válečníků v Číně, mohl být i lepší fyzický stav Mongolů, živících

---

²⁷ Srv. HRDLIČKA, Z. – HRDLIČKOVÁ, V., *Čína císaře Šen-cunga*, Praha 1992.

²⁸ Autonomní oblast Sin-Tiang v současné Čínské lidové republice. CEJPEK, J., *Zeměpis Světa – Asie*, Praha 1965, s. 296.

²⁹ Tradiční mongolský oděv se skládal z *dělu* (což byl dlouhý vlněný chalát sahající až ke kotníkům), kalhot, vysokých jezdeckých bot s tenkými podrážkami a kožešinové čepice opatřené klapkami na uši. Srv. BAYLE, S. J., *The Mongols*, in: *Journal of the Ethnological Society of London* (1848-1856), vol. 1, 1848, s. 98; WEATHERFORD, c. d., s. 53-56.

³⁰ Jurta (mongolsky *ger*) – tradiční obydlí nomádů, známé pod různými názvy ve stepní části Asie. Více viz BAYLE, c. d., s. 87.

se na proteiny bohatou masitou a mléčnou stravou, Čínští vojáci oproti tomu byli závislí především na stravě obilné. Právě možnost využití sušeného masa a tvarohu poskytovala kočovníkům výhodu v tom, že nemuseli zakládat často tábořiště a jejich jednotky mohly být v pohybu téměř neustále.

Při táboření fungovaly jednotlivé tümeny jako kopie Čingischánova tábora - uprostřed se nacházel vždy velitel s tisícem mužů a zbývajících 9.000 bojovníků bylo rozmístěno okolo. Každý mingan měl k dispozici vlastní skupinku zdravotníků, obvykle čínského původu. Všechny útvary měly svá číselná označení a vlastní posláni. Tábory jednotek byly rozvrženy podle přesně daného vzoru takovým způsobem, aby každý nově příchozí okamžitě věděl, kde se má hlásit. Veškerá komunikace mezi jednotlivými útvary mongolského vojska probíhala ústní formou, neboť většina Mongolů, ať už prostých válečníků nebo velitelů, neuměla číst ani psát. Poslové se tedy učili zprávy nazpaměť ve veršované podobě a v rytmu, jenž každý z Mongolů dobře znal. Nevýhodu pro mongolské armády během expanze představoval jejich pohyb v naprosto neznámém a cizorodém prostředí. Čingischánovi vojevůdci však prokázali značnou učenlivost a do strategie mongolského válečnictví brzy přejímali nejrůznější prvky vojenského umění okolních či přímo porobených národů. Do mongolské armády byly po podmanění Číny včleněny například oddíly ženistů a lékařů a zároveň se při dalších taženích a obléhání měst mohli nomádi spolehnout na podporu čínských katapultů, balist, beranidel a dalších obléhacích zařízení.

Vojenskou a materiální převahu svých nepřátel Mongolové vyrovnávali bojovými praktikami, s nimiž nebyli v té době jejich protivníci příliš obeznámeni. Patřilo mezi ně například záměrné vyvolávání paniky či pustošení venkova, ve finále vedoucí ke zhroucení měst.³¹ Mongolové obvykle prchající obyvatelstvo nemasakrovali, jak bývalo běžným zvykem, avšak naopak jej využívali jako živý štít, vyvolávající paniku a chaos na dosud nepokořených územích. Častou metodou kočovnických armád byl i předstíraný ústup, jenž měl za cíl vylákat nepřátele z pozic a dosáhnout rozptýlení jejich jednotek, které potom mohly být postupně likvidovány dalšími oddíly čekajícími v záloze.³² Od Džürčenů si Mongolové osvojili i znalost a možnosti využití pyrotechniky, později použité v mnoha střetech, včetně Sübetejova vpádu do Uher o více než dvacet let později. Čingischánovi velitelé při plánování budoucích válek sledovali jediný cíl - naprosté a dokonalé vítězství, u něhož nehrálo roli,

---

³¹ Mongolové se při dobývání Číny a Střední Asie ocitli ve zcela odlišných civilizačních okruzích a byli nuceni přizpůsobovat svoji bojovou strategii různorodým přírodním podmínkám nebo přímo i podnebí. Srv. MAY, T., *The Training of an Inner Asian Nomad Army in the Pre-Modern Period*, in: *The Journal of Military History*, vol. 70, no. 3, June 2006, s. 617-635.

³² Srv. kapitola „Bitva na řece Kalce 1223“, s. 11.

zdali jej bylo dosaženo lstí, či přímým útokem na nepřítele. Díky oklamání protivníků například Mongolové dobyli některá čínská města tím způsobem, že se jim podařilo zajmout čínské úředníky a v přestrojení za ně sami vstoupit do měst, kde přesvědčovali obyvatelstvo, že hrozba vpádu kočovníků již pominula. Sami přitom dohlíželi na odsun vojenských jednotek a rozebírání provizorních opevnění. Poté se mongolské vojsko vrátilo zpět a nechráněné město bez větších potíží obsadilo.³³

Značnou roli sehrála i propaganda a deklarační „skutečných“ příčin pro tažení do Číny. Mongolové sami sebe prohlašovali za osvoboditele Kitanů z Džürčenské nadvlády a za svůj primární cíl stanovili obnovení vlády kitanských královských rodů. Na základě této deklarační se k jejich vojskům připojilo nemalé množství Kitanů a na kitanských územích byli mongolští jezdci vítáni jako osvoboditelé. Roku 1212 Čingischán dokonce Kitanské království obnovil jako vazalský stát Mongolské říše³⁴.

Při dalších taženích na západ Mongolové metody propagandy ještě vylepšili a zdokonalili. V průběhu podmaňování Střední Asie totiž zjistili, že mají možnost využívat zdejších nomádů jako šířitelů poplašných zpráv a hrůzy mezi místním obyvatelstvem i ve velmi vzdálených oblastech. Záměrně proto zveličovali počet lidí zabitých Mongoly. Z každého obsazeného města vysílali Mongolové do dalších měst a sídlišť skupiny lidí, jejichž úkolem bylo šíření poplašných zpráv, líčení krutosti mongolských válečníků a demonizace "téměř nadpřirozených" schopností útočníků. Každé další vítězství navíc nspomáhalo k rozšíření mýtu o neporazitelnosti Čingischánových vojsk.

"Mají bronzová čela,
mají čumáky jak dláto,
mají jazyky jak šídla,
mají srdce ze železa,
mají meče místo bičů.

Pojídají rosu,
na větru oni jezdí.

---

³³ Takto bylo dobyto například severočínské město Dading. WEATHERFORD, c. d., s. 136; MAY, c. d., s. 617-635.

³⁴ Srv. SINOR, D., *Western Information on the Kitans and Some Related Questions*, in: *Journal of the American Oriental Society*, vol. 115, no. 2, Apr. - Jun. 1995, s. 262-269.

V den srážky

lidské maso

oni jedí"³⁵

Ačkoliv Čingischánovi Mongolové neváhali využít hromadných masakrů obyvatelstva k šíření hrůzy, v jednom zásadním aspektu se výrazně odlišovali od většiny ostatních soudobých armád. Mongolové nepraktikovali mučení, zohyzďování či mrzačení svých protivníků, což naproti tomu bývalo běžnou praxí při střetech v zemích jimi obsazených.³⁶ Strach z Mongolů přes všechnu propagandu nevyplýval z jejich krutosti a daleko více byl zapříčiněn rychlostí, díky níž dokázali své jednotky přesouvat na obrovské vzdálenosti, a systematickostí, se kterou dobývali jednotlivá města i říše. Vzniku hrůzostrašných příběhů o své krvežíznivosti Mongolové nijak nebránili a naopak se důsledně starali o jejich šíření mezi civilní obyvatelstvo. Ve skutečnosti však během výbojů na západ v mnoha městech udržovali jen malou posádku doplněnou potřebným úřednictvem a teprve v okamžiku, kdy se obsazená města začala bouřit, přistupovali k tvrdším a důslednějším opatřením. Většina měst, jež se zpočátku Mongolům vzdala a po přesunu mongolských hlavních sil jinam se proti jejich vládě vzbuřila, byla systematicky srovnána se zemí a obyvatelstvo vyhlazeno pro výstrahu případným dalším podněcovatelům nepokojů³⁷. Pohlížíme-li na celou záležitost optikou dnešního čtenáře, jednalo se o opatření nesmyslně krutá, z mongolského pohledu však měla svá opodstatnění - Čingischánovi velitelé nechtěli mít při dalším postupu vojsk v zádech žádná nedobytá města či jiná případná ohniska odporu a dbali na to, aby měli kdykoliv otevřenou ústupovou cestu zpět do mongolských stepí. Ničením měst a zavodňovacích systémů mohl Čingischán odklánět obchodní trasy do míst pro Mongoly příhodnějších a v z oblastí, dříve osídlených zemědělským obyvatelstvem, vytvářet pustou step, vhodnou pro obživu ohromných stád koní doprovázejících mongolské oddíly na jejich taženích.

Jednou z nejvýznamnějších příčin úspěšné expanze Mongolů ve 13. století byla tedy v první řadě jejich mobilita, spojená se schopností překvapit nepřítele v okamžiku, kdy

---

³⁵ Popis Džebeho, Chubilaje, Dželmeho a Sübeteje ústy Džamuchy - viz *Tajná kronika Mongolů*, s. 47.

³⁶ V době mongolské expanze byly praktiky užívané při dobývání měst v tehdejší Evropě poměrně barbarské – srv. dobývání severoitalské Cremony Fridrichem Barbarossou roku 1160. „Němci přivedli zajaté děti a přivázali je do katapultů. Pak celou silou velkých obléhacích strojů vrhali proti městským hradbám živé děti.“ WEATHERFORD, c. d., s. 158-159.

³⁷ Srv. WOODS, J. E., *A Note on the Mongol Capture of Isfahān*, in: *Journal of Near Eastern Studies*, vol. 36, no. 1, Jan. 1977, s. 49-51.

považoval hrozbu za minimální. V Čingischánově armádě neexistovaly oddíly pěchoty³⁸ - byla složena výhradně z jezdeckva, podporovaného ve své době nejmodernější obléhací technikou. Stávala se téměř neporazitelnou v okamžiku, kdy se do jejího čela dostávali schopní profesionálové jako například Sübetej. Mongolský způsob boje "zblízka" s nepřátelskými vojsky spočíval v drtivých útocích střídaných předstíranými ústupy, při nichž byli pronásledující nepřátelé vystaveni mongolským jízdním lukostřelcům.

Mylná, avšak široce rozšířená, je domněnka, že Mongolové vítězili především díky své početnosti. Tomu odporuje sama skutečnost, že Čingischán měl v okamžiku útoku na Chorezm k dispozici zhruba třikrát menší počet bojovníků než chorezmský šáh Muhammad³⁹. Veškeré další výhody, jako znalost terénu, zázemí, opevnění a možnost přísunu čerstvých sil z Íránu, byly navíc taktéž na straně muslimů.

Mongolský způsob boje byl všestranným zdokonalením tradičních stepních strategií využívaných při střetech nomádů - prudké útoky, samostatně se zásobující vojska, cílené šíření dezinformací atd. - to vše poskytovalo jízdním oddílům Mongolů úžasnou výhodu proti pešším vojskům jejich protivníků. Po zapojení čínských ženistů a technologií do mongolské armády se z ní stala nejvýkonnější bojová jednotka své doby.

---

³⁸ Oddíly pěchoty se staly postupně součástí mongolských armád až po smrti Čingischána – například Hülegü-chán měl při dobývání Bagdádu k dispozici jezdeckvo i pěchotu. Ačkoliv jezdeckvo stále tvořilo většinu, byl začátek tohoto trendu a odklon od velké části praktik zavedených a užívaných Čingischánem jednou z příčin pozdějšího úpadku mongolského válečnictví. Dále o zničení Bagdádu: AMITAI-PREISS, R., *Review: The Fall and Rise of the Abbāsīd Caliphate*, in: *Journal of the American Oriental Society*, vol. 116, no. 3, Jul.-Sep. 1996, s. 487-494., SINOR, D., *The Inner Asian Warriors*, in: *Journal of the American Oriental Society*, vol. 101, no. 2, April-June 1981, s. 133-144.

³⁹ Srč. ГУНДОГДЫЕВ, О. А. – МУРАДОВ, Р. Г., *Историко-культурное наследие Туркменистана*, Стамбул 2000. (Heslo „Ала ад-Дин Мухаммед II“).

2. Slované ve východní Evropě

2.1 Stručný nástin osídlení východní Evropy před vpádem Čingischánových vojsk

Staří Slované, v rané fázi své historie byzantským autorům známí jako Sklaveni a Antové, během 6. – 8. století postupně osídlovali východoevropské prostory. Během migrace se nesečkávali s výraznějším odporem, neboť tyto části Evropy byly velmi řídkce zalidněné a značnou část dnešního evropského Ruska obývaly pouze nepřilíš početné baltské a ugrofinské kmemy,⁴⁰ většinou postupně asimilované masou nově přilichozilich. Jedinou výraznějšil výjimku představovala oblast černomořských stepil, jež zůstávaly areálem působnosti nomádkských kmenu.

Obživa nových skupin obyvatelstva závisela především na zemědělství, lovu a rybolovu. V jižnějšilich oblastech hrálo významnějšil roli i pastevectví. Od počátkil slovanského osidlení východní Evropy se zde rozvíjel čilý obchod, především s byzantskými městy na Krymu, ale i se vzdálenějšilimi oblastmi.⁴¹ Do vývoje obchodu a státnosti na Rusi významně zasáhli i skandinávštil Varjagové.⁴² Se vzrůstem moci varjažských knížat⁴³ postupně docházelo k podmaňování dalšilich, dosud svobodných slovanských a finských kmenu.⁴⁴ Z řady obchodních center se posléze vyčlenil zejména Kyjev, jenž byl pro svou významnou strategickou polohu⁴⁵ jedním z nejdůležitějšilich měst na Rusi. Pod nadvládu kyjevských knížat se později dostala i jednotlivá dalšil knížectví. Kmeny⁴⁶ obývající stepní oblasti mezi Dněstrem a Donem, představovaly pro ruské země trvalou hrozbu - ničivé nájezdy trvale

---

⁴⁰ Především Merjané, Mordvini, Čud' a Věs'. Srv. LANTZEFF, G., *Russian Eastward Expansion before the Mongol Invasion*, in: *American Slavic and East European Review*, vol. 6, no. 3/4, Dec. 1947, s. 1-10.

⁴¹ Hlavní obchodní trasy ze severních oblastil na jih směřovaly po velkých řekách (Dněpr, Volha) do Černého a Kaspického moře a dále po moři do nejrůznějšilich míst muslimského světa a Byzance. Více srv.: BELIAEV, L. A. & CHERNETSOV, A., *The Eastern Contribution to Medieval Russian Culture*, in: *Muqarnas*, vol. 16, 1999, s. 97-124.

⁴² Varjagové – označení švédských Vikingů (Normanů), kteří se při svých výbojilich a obchodních aktivitách soustředili na oblast východní Evropy, tedy i na územil obývaná Slovany.

Srv.: KAPLAN, F. I., *The Decline of the Khazars and the Rise of the Varangians*, in: *American Slavic and East European Review*, vol. 13, no. 1, Feb. 1954, s. 1-8.

⁴³ Prioritním zájmem knížat byl sběr danil, který obvykle probíhal dvojím způsobem – buď zástupci podrobených kmenu doručovali každoročně daň (obvykle ve formě naturáliil – kožešiny, med, vosk, otroci) na určené místo (*нобоз*), nebo kniže v doprovodu ozbrojené družiny objížděl během zimních měsícil svá územil a vybíral daně osobně (*полюдьё*). Srv. KLJUČEVSKIJ, V., *Ruské Dějiny I.*, Praha 1927, s. 181.

⁴⁴ Ze slovanských kmenu například Vjatiči, Drevljané, v pozdějšilich stoletilich ugrofinštil Zyrjané (dnešní Komijci). LANTZEFF, G., c. d., s. 1-10.

⁴⁵ Kyjev byl pro Varjagy klíčovým opěrným bodem při dalšil obchodu s černomořskými oblastmi a muslimským světem. Více srv.: KLJUČEVSKIJ, c. d., s. 172; BELIAEV, & CHERNETSOV, c. d., s. 97-124.

⁴⁶ Pečeněhové, od poloviny 11. stoletil zejména Kipčaci/Polovci. Srv. HALPERIN, C. J., *The Kipchak Connection: The Ilkhans, the Mamluks and Ayn Jalut*, in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, vol. 63, no. 2, 2000, s. 229-245.

pustošily slovanská území a samotná přítomnost bojechtivých nomádů měla neblahý vliv na bezpečnost obchodních tras a obchodní aktivity. Mnohá ruská knížata neváhala využívat spojenců z řad kočovníků proti svým soukmenovcům. Výsledkem bylo postupné vylidňování jižnějších oblastí Rusi a pozvolný přesun obyvatelstva severním a severovýchodním směrem. Chybějící politická vůle k jednotné koordinované akci⁴⁷ a vzájemná nevraživost ruských knížat umožnily Čingischánovým oddílům vedeným Sübetejem ušetřit spojenému rusko-kipčackému vojsku drtivou porážku v létě 1223⁴⁸.

2.2 Bitva na Kalce - 1223

Dva tümeny mongolského vojska, jež se v roce 1223 objevily ve stepích severního Černomoří, nebyly náhodným úkazem. Tyto nepřiliš početné síly vedl osobně Čingischánův nejvyšší velitel Sübetej spolu s Džebe-Nojonem.⁴⁹ Čingischán původně vyslal dva ze svých nejschopnějších velitelů, aby se pokusili se svěřenými oddíly vypátrat útočiště chorezmského šaha Muhammada, jenž se před Mongoly ukryl a následně zemřel na ostrově v Kaspickém moři. Sübetej a Džebe však pokračovali v tažení a postupně provedli své jednotky po jižním pobřeží Kaspiku, dobyli a vyplnili několik měst na území dnešního severního Íránu a Ázerbájdžánu, porazili gruzínské vojsko nedaleko Tbilisi a průsmyky Dagestánu pronikli až na severní Kavkaz, kde zničili spojené oddíly Alanů⁵⁰ a Kipčaků. Mnozí z Kipčaků se právě po této porážce začali stahovat do příhraničních stepí ruských knížectví. Poté, co Mongolové ovládli i Krym a obsadili tamější obchodní přístavy, kipčačtí chánové, ještě nedávno plenící ruská území, vyráželi k ruským knížatům s prosbami o pomoc a nabídkami spojenectví. Zatímco prchající Kipčakové vyvolávali nejistotu a zmatek v ruských příhraničních oblastech, Mongolové, obtíženi dobytou kořistí a zpomalení stády dobytka odňatého Kipčakům, se

---

⁴⁷ Rus ve 13. století nebyla centralizovaným státem, ale byla rozdělena na několik knížectví; ruská knížata často i ve chvílích nejvyššího ohrožení nezapomínala na staré spory a bojovala mezi sebou. Mnozí z ruských velmožů si často na pomoc proti svým nepřítelům zvali Polovce, využívající situace k plenění a rabování ruských území. Srv. СВЕРДЛОВ, М. Б., *Домонгольская Русь. Князь и княжеская власть на Руси VI – первой трети XIII вв.*, Санкт-Петербург 2003, s. 471 a další.

⁴⁸ Tyto historické události byly zachyceny i v ruské dobové literatuře – Srv. *Изборник: Повести древней Руси - Повесть о битве на Калке, и о князьях русских, и о семидесяти богатырях*, Москва 1987, s. 135-150.

⁴⁹ Džebe-Nojon byl mongolský generál z rodu Tajdžiutů, vítěz nad Kara-Kitany a obnovitel kitanské dynastie Liao v severní Číně. Spolu se Sübetejem se zúčastnil legendární výpravy zaměřené na dopadení Muhammada. Jeden z hlavních aktérů mongolského vítězství nad Rusy na řece Kalce v roce 1223. Džebe-Nojon zemřel patrně během návratu z tohoto tažení nebo krátce po něm. Srv. WEATHERFORD, c. d., s. 180-182.

⁵⁰ Alani – předkové dnešních Osetinců. Srv. HOWORTH, H. H., *The Westerly Drifting of Nomades, from the Fifth to the Nineteenth Century. Part X. The Alans or Lesghs*, in: *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, vol. 3, 1874, s. 145-173; HUBINGER, V., *Národy celého světa*, Praha 1985.

utábořili u Lukomorje.⁵¹ Zde jejich oddíly více než rok odpočívaly. K mongolským velitelům se během této doby dostávali zajatci a informátoři z různých národů, jež přinášeli zprávy o situaci a podmínkách v ruských knížectvích, stavu ruských a kipčackých vojsk a jejich bojeschopnosti.

Ruská knížata v té době byla schopna shromáždit zhruba 40 - 50 tisíc mužů ve zbrani a přibližně stejné množství mohli postavit do boje i jejich staronoví spojenci – Kipčakové.⁵² Na první pohled řeč čísel svádí k domněnce, že dva tümeny Sübeteje a Džeba, byť doplněné a rozšířené o příslušníky nejrůznějších národů, jež se během tažení k Mongolům přidali, nemají proti rusko-kipčackému vojsku žádnou šanci obstát. Do hry zde však vstupují druhotné faktory - především nejednotnost mezi ruskými knížaty a všeobecná neochota podřídit se jakémukoliv „centrálnímu“ velení, či vybrat ze svého středu osobnost, jenž by se takového úkolu ujala a úspěšně zhostila. Velkou část ruských jednotek tvořili navíc neprofesionální vojáci. Mimo osobní družiny jednotlivých knížat byly totiž ruské oddíly sestaveny převážně z rolníků, jejichž bojové zkušenosti ze střetů se skutečnou armádou byly nulové. Hlavní složkou vojska byla pěchota, jenž však byla bezcenná v boji proti jízdním Mongolům vyhýbajícím se přímému střetu a raději zasypávajícím své nepřátele mračny šípů z bezpečné vzdálenosti.

Rusové se nemohli Mongolům rovnat ani po stránce výzbroje. Zatímco z 20 tisíc mongolských jezdců byli téměř všichni zkušenými válečníky ovládajícími lukostřelbu i zacházení se sečnými zbraněmi, na ruské straně disponovaly kvalitními zbraněmi obvykle pouze knížecí družiny. Masy vojska složené z rolníků a běžných obyvatel byly vybaveny jen velmi nedokonale, často zbraněmi vyráběnými podomácku a narychlo ve stavu nouze. Bojový duch mnoha z nich také postupně upadal. Většina z nich neměla nejmenší zájem ani důvod bojovat za zájmy knížat, jež je v minulosti mnohdy utiskovala, nebo proti nim dokonce vysílala Kipčaky, a která si od zamýšlené výpravy slibovala bohatou kořist, podaří-li se dobýt mongolské tábory. Kipčakové sice přivedli dalších cca 50 tisíc mužů, mnozí z nich však již měli s Mongoly a jejich válčením tragické zkušenosti z dřívějších dob a považovali je za neporazitelné. Samotné vztahy mezi Rusy a Kipčaky se ideálu neblížily ani zdaleka. Přestože vojsko Kipčaků sestávalo především z jízdních oddílů, nemohlo se rovnat organizované

---

⁵¹ Lukomorje (*Лукоморье*) – stepní oblast při Azovském moři, do mongolského vpádu pod svrchovaností Kipčaků.

⁵² Kipčacký chán Koťan, zeť Mstislava Udatného, přijel ihned po mongolském útoku na kipčacké stepi do Kyjeva s prosbou o pomoc proti Mongolům a poté, co bylo rozhodnuto o tažení do stepi, se spolu s ruskými vojáky proti Mongolům vypravilo i značné množství Kipčaků. Srv.: ТОЛОЧКО, П.П., *Кочевые народы степей и Киевская Русь*, Киев 2003, s. 116.

armádě Mongolů, vedené zkušenými veliteli typu Sübeteje. Kipčakové byli navíc rozděleni do mnoha rodů, jež se vzájemně neměly příliš v lásce a často na sebe otevřeně nevražily. Podobné příznaky nejednoty mezi Mongoly Čingischán od počátku své vlády důrazně a úspěšně potlačoval.

Na jaře roku 1223 podnikl Džebe s nevelkým oddílem pochod z mongolského tábora u Lukomorje až k Dněpru, čímž donutil k útěku za řeku poslední Kopčáky dosud se zdržující na levém břehu Dněpru. Ač s sebou Mongolové neměli žádná obléhací zařízení a nedisponovali ani žádnou možností, jak je v případě potřeby přepravit přes řeku, z pohledu ruských vojevůdců byl Kyjev bezprostředně ohrožen. Ve městě se následně začala shromažďovat ruská knížata se svými oddíly a připravovat se k výpravě do stepi.

Na sněmu, jenž celému tažení předcházel, bylo dohodnuto víceméně pouze to, že každý kníže se svojí družinou potáhne proti nepřítelům zvlášť a ten z nich, kdo jako první zabere mongolskou kořist, se o ni s ostatními spravedlivě rozdělí. Po dalších zprávách o pohybech Mongolů se ruská vojska rozhodla přepravit přes řeku u ostrova Chortice⁵³ a následně se vydat do stepi. Tam, jak ruští velitelé předpokládali, se jim Mongolové postaví a dojde k rozhodné bitvě. Většina knížat patrně nepomýšlela na nic jiného, než jak rychle skoncovat s Mongoly, v nichž viděli jen kočovníky ne nepodobné Kipčakům, a jak co nejdříve obsadit skladiště Mongoly naloupeného zboží u Lukomorje. Sübetej, hlavní organizátor celé „akce Kalka“, však již měl o následujícím vývoji situace jiné, konkrétnější představy. Vycházel ze správného předpokladu, že ruská a kipčacká vojska, byť početně Mongoly několikanásobně převyšující, nepředstavují jednotnou organizovanou sílu schopnou koordinovaných bojových operací. Mongolové oproti tomu důsledně dbali na dodržování pořádku a pravidel zavedených Čingischánem, což bylo proti „soukromým armádám“ ruských knížat jejich největší výhodou. Pochod Džebe-Nojona ke Kyjevu tak nebyl pouhým náhodným výpadem, jehož cílem by snad bylo pochyťat zbývající Kipčaky či jejich dobytek, nýbrž dobře promyšlenou strategickou operací. Džebe sice při tomto tažení skutečně velká stáda uloupeného dobytka a koní shromažďoval, avšak nikoliv za účelem vlastního obohacení, ale právě proto, aby myšlenky na snadný a výnosný průběh výpravy podnítil u ruských knížat. Pomalu postupující oddíly Mongolů, obklopené stády dobytka, skutečně mezi ruskými šlechtici a kipčackými chány vyvolaly mylný dojem, že nebude nic snazšího, než se

---

⁵³ U ostrova Chortice se ruská vojska při tažení do stepi tradičně přeplavovala přes Dněpr, a odsud se vydávala Zaloznou cestou směrem k Lukomorje; tuto trasu bylo koňmo možné urazit i za 3-4 dny. V pozdějších staletích se zde nacházela proslulá Záporožská Síč, centrum ukrajinského kozáctva. Srv. SYSYN, F. E., *Recovering the Ancient and Recent Past: The Shaping of Memory and Identity in Early Modern Ukraine*, in: *Eighteenth-Century Studies*, vol. 35, no. 1, Fall 2001, s. 77-84.

přepřavit přes Dněpr, co nejrychleji se vypořádat s drzími vetřelci a během dalšího tažení k Lukomorji postupně shromažďovat mongolská stáda.

Sübetejova taktika se tedy osvědčila a Džebe s částí svých jednotek vyčkával na levém břehu Dněpru, než se Rusové a Kipčakové přepraví přes řeku. V okamžiku, kdy Rusové Dněpr překročili, vyklidili Mongolové své pozice a začali se stahovat do stepi, opouštěje nejen výše zmíněný dobytek a koně, ale i ostatní pohozené cennosti. To mělo mezi Rusy a Kipčaky vyvolat dojem, že mongolští válečníci, dosud považovaní za neporazitelné, prchají ve velkém spěchu a se strachem. Plán začínal brzy přinášet ovoce a ruské oddíly směřovaly při sledování Mongolů stále hlouběji do stepi, stětoávaly se v nevelkých potyčkách s mongolskými jezdci, kteří za sebou při ústupu zanechávali zdánlivě snadnou kořist a válečný optimismus. Již po několika dnech se postup Rusů a Kipčaků zpomalil, protože jednotlivé družiny byly obtíženy kořistí a brzdila je i tisíce kusů dobytka, jenž v nastávajícím parném létě trpěl žízní a značně tak ztěžoval Rusům pronásledování nepřátel. Objevovaly se i první neshody mezi knížaty. Mnohé oddíly již s sebou vlekly takové množství lupu, že jejich velitelé považovali další pochod za zbytečný a začali se otevřeně vyslovovat pro návrat k Dněpru. Knížata nicméně nebyla schopna odolat lákavé představě na bohatá mongolská skladiště u Lukomorje, a tak tažení pokračovalo.

Po téměř dvoutýdenním pronásledování Mongolů dorazily první ruské oddíly⁵⁴ k opuštěnému mongolskému táboru na řece Kalce. Kníže Mstislav poskytl svému vojsku jen krátký odpočinek a chystal se co nejrychleji prchající Mongoly dostihnout a zničit. Kipčacký vojvoda Jarun, jenž přitáhl ke Kalce v téže době, měl trpělivosti ještě méně a v pronásledování Mongolů bezodkladně pokračoval. Ruské průzkumné jednotky začaly brzy přinášet znepokojivé zprávy o všude okolo se pohybujících mongolských oddílech. Poté, co kníže shromáždil své síly, a Rusové překročili řeku, narazili zde na bojiště, kde právě probíhaly drobnější šarvátky mezi kipčackými a mongolskými jezdci. Mstislav se pokusil se svoji družinou obejít bojiště, aby mohl nepřátele napadnout z boku a poskytnout svým spojencům nutnou podporu. Byl to právě on, komu se jako prvnímu z ruských knížat podařilo prohlédnout Sübetejovu strategii, neboť při tomto manévru narazil na v záloze vyčkávající Sübetejův tümen, jenž se dosud nezúčastnil bitvy. Zanedlouho podnikli Mongolové prudký útok, který obrátil Kipčaky i Rusy na útek. Mezi spojeneckými oddíly vypukl zmatek, mnohá z ruských knížat se opevnila za hradbu zbudovanou z vozů naložených kořistí, jiné oddíly

---

⁵⁴ Jednalo se o kyjevskou družinu knížete Mstislava Romanoviče; Srv. ШИРОКОГРАД, А. Б., *Русь и Орда*, Казань 2004, s. 5-10.

prchaly bezhlavě koňmo i pěšky zpět na západ v naději, že se jim podaří dosáhnout Dněpru. Mongolští jezdci na svěžích koních však prchající Rusy a Kipčaky vysílené pochodem snadno doháněli a postupně je pobíjeli. Kyjevané patřili k menšině těch, jež dali přednost důstojné smrti před potupným útekem. Opevnili se za vozovou hradbou a po dlouhou dobu odolávali nepřátelským snahám o její zteč. Po neúspěšných pokusech dobýt kyjevský tábor pomocí zápalných šípů či podpálením stepi byli k Mstislavu Romanovičovi vysláni poslové z řad stepních "tuláků",⁵⁵ kteří přislíbili obleženým milost, jestliže se vzdají. Nedbaje námitek ostatních knížat, rozhodl se Mstislav Romanovič kapitulovat. Jakmile však Rusové opustili bezpečí vozové hradby, Mongolové je všechny s výjimkou jedenácti knížat zmasakrovali. Těchto jedenáct přeživších šlechticů bylo zajato a po bitvě byli "pozváni" k Sübetejovi na hostinu k oslavě vítězství nad Rusy a Kipčaky, kde byli položeni pod prkna, na něž usedli při hodování mongolští velitelé. Tímto způsobem byli zabiti v souladu s mongolským zvykem likvidovat aristokracii v podrobených národech.⁵⁶

Některým menším oddílům Rusů se nakonec podařilo uniknout prvotnímu náporu mongolského útoku a postupovali na západ v naději, že se jim podaří probít se až k Dněpru a zachránit si alespoň životy, když ne dobytou kořist. Mongolové, posílení o tümen Točučar-Nojona⁵⁷ však neustávali v pronásledování a jednotlivé prchající skupinky obklíčovali a likvidovali. Po bitvě Sübetej oficiálně oznámil ostatním velitelům a vojsku Čingischánův rozkaz ustát v pronásledování a bezodkladně se vrátit zpět do střední Asie.

V následujících dnech se Mongolové obrátili zpět na východ, Sübetejovi a Džebe-Nojonovi vojáci s sebou hnali velké množství zajatců, obrovská stáda koní, dobytka a velbloudů zabraná Kipčakům a na mnoha vozech se vezlo zboží, jež Mongolové naloupili v Persii, na Kavkaze a v obchodních přístavech na Krymu. Sübetej si jako válečnou trofej odvezl i hlavu kyjevského knížete Mstislava Romanoviče spolu s jeho přílbou a zlatým náprsním křížem. Přeživší Rusové se postupně vrátili do svých rodných měst. Nikdo na Rusi neočekával, že by Mongolové měli ještě někdy v úmyslu na ruská území zaútočit. Mongolský

---

⁵⁵ „Brodniki“ (Бродники) – souhrnné označení etnicky smíšeného (slovansko-turkického) obyvatelstva přiazovských stepí v 11.-12. století. Účastnili se často srážek Rusů s Polovci, později při mongolském vpádu působili v oddílech Sübeteje jako tlumočníci, zvědové a průvodci. POLIAK, A. N., *The Influence of Chingiz-Khān's Yāsa upon the General Organization of the Mamlūk State*, in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, vol. 10, no. 4, 1942, s. 865.

⁵⁶ WEATHERFORD, c. d., s. 154.

⁵⁷ Točučar-Nojon byl vyslán, aby přivedl zpět k Čingischánovi „ztracené Mongoly, jež se odvážili příliš daleko do západních krajů.“ Rozkaz k návratu údajně obdržel Sübetej již před bitvou na Kalce, avšak přiměl Točučara, aby Čingischánův příkaz oficiálně oznámil teprve po bitvě, v níž chtěl nejprve porazit Rusy. Podrobněji o rusko-mongolském střetu: de HARTOG, L., *Genghis Khan: Conqueror of the World*, London 1989.

vpád byl všeobecně považován za kořistnickou výpravu dalších stepních kočovníků a Čingischánovy vize o světovládě zůstávaly pro ruské šlechtice vzdálené a neznámé.

Za zmínku stojí i skutečnost, že část Kipčaků se po výše vylíčených událostech rozhodla pro opuštění svých původních kočovišť a podobně jako před necelými dvěma stoletími Pečeněhové přesídlili do Uherské nížiny, kde vešli ve známost jako Kumáni.

Po následujících čtrnáct let byl ruským knížectvím, jejichž vládcové se vrátili ke svým dřívějším každodenním sporům, dopřán od Mongolů klid.⁵⁸ Čingischán se ve zbývajících letech svého života⁵⁹ věnoval především pacifikaci centrální Asie a zvýšenou pozornost Mongolů upoutávala i Indie. Odlehlým ruským zemím prozatím nebyla přikládána větší důležitost, zčásti také proto, že kořist, kterou Sübetej z tažení přivezl, neobsahovala žádné významnější množství zlata či jiných drahých kovů a byla nicotná v porovnání s tím, co se Mongolům podařilo naloupit v Číně a Chorezmu.

2.3 Události vedoucí k mongolskému útoku na Evropu v letech 1237-1242

Po Čingischánově smrti se nejvyšším mongolským chánem stal jeho v pořadí třetí syn Ugedej,⁶⁰ jenž ani jako vládce ani jako vojevůdce zdaleka nedosahoval kvalit svého otce. Čingischánem prosazovaná střídmost a umírněnost vzaly brzy za své a nový chán ve velkém rozdával štědré dary z bohatství nashromážděného otcem. V Avarze, původním kočovišti Čingischána, kde byly hlavní sklady pro bohatství směřující do mongolských stepí z nejrůznějších koutů světa, probíhaly téměř neustále hostiny a oslavy. V tomto období přijali Čingischánovi potomci také označení Zlatá rodina (Zlatý rod). Ugedej se válečných tažení neúčastnil a ponechával je na svých generálech. Jediné, o co projevoval zájem, byla získaná kořist. Na rozdíl od Čingischána se také rozhodl vybudovat po vzoru cizích panovníků trvalé hlavní město, nikoliv již pouhé jurtoviště, ale opevněné město s domy, paláci, zahradami atd.

---

⁵⁸ Další úspěšný tatarský útok s cílem podmanění ruských zemí následoval v roce 1237. Srv. КОЖИНОВ, В., *История Руси и русского Слова. Современный взгляд*, Москва 1997, s. 387.

⁵⁹ Čingischán zemřel v roce 1227. Srv. EARTHY, c. d., s. 232.

⁶⁰ Novým velkým chánem se po Čingischánově smrti stal jeho třetí syn Ugedej, kterého si pro tuto roli vybral sám Čingischán ještě během svého života. Čingischán měl čtyři legitimní syny. U nejstaršího Džučiho (otce Batu-chána), však bylo sporné jeho otcovství (narodil se krátce poté, kdy Čingischán osvobodil svoji ženu Oelun z merkitského zajetí). Druhý syn, Džagataj, měl se svým starším bratrem časté neshody, proto se Čingischán patrně domníval, že svěřit vládu některému z prvních dvou synů by uvrhlo jím vytvořené mongolské impérium do vnitřních bojů, které by vedly k jeho rozpadu. WEATHERFORD, c. d., s. 161-165; VERNADSKY, G., *The Scope and Contents of Chingis Khan's Yasa*, in: *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 3, no. 3/4, Dec. 1938, s. 358-359. AYALON, D., *The Great Yāsa of Chingiz Khān. A Reexamination (Part B)*, in: *Studia Islamica*, no. 34, 1971, s. 152-153.

Samotná skutečnost, že Ugedej opustil Čingischánovu strategii a pokusil se vytvořit stálé a pevné mocenské centrum, byla tehdy v podstatě ještě nepozorovatelným počátkem konce mongolského impéria. Změna životního stylu, pro niž se Ugedej rozhodl spolu s vybudováním hlavního města, byla základním odklonem od politiky jeho otce. Pozvolna tak byl zahájen proces přizpůsobování se okolí, jenž v následujících desetiletích Mongoly proměnil "z národa stepních válečníků v usedlý dvůr trpící všemi možnými příznaky civilizačního úpadku".⁶¹ Nedaleko od nově vzniklého hlavního města, v Kerčaganu, si nechal Ugedej vybudovat soukromý palác v muslimském stylu. Na rozdíl od většiny tehdejších měst však sloužilo Karakorum⁶² především jako obrovský sklad zboží a naloupených cenností. Třetinu obyvatel města tvořili úředníci mající na starost fungování říše. Ve snaze nalákat do města obchodní karavany platil Ugedej mimořádně vysoké částky za jakékoliv komodity, ať již potřebné či zbytečné. Toto zboží později často rozdával svým příznivcům a důvěrníkům během honosných oslav. Ugedej také nařídil, aby se kupcům ve městě platila jakákoliv cena, jíž budou požadovat + 10% navíc. Při podobném způsobu hospodaření nepřekvapuje, že nový chán do roku 1235 utratil většinu otcova bohatství. Výstavba a provoz hlavního města byly velmi nákladnými záležitostmi. Z celé říše sice putovaly do Karakorumu daně, ty však samy o sobě nestačily pokrýt veškeré výdaje spojené s jejím fungováním a správou.

Přes všechny kosmetické změny iniciované Ugedejem byla mongolská říše stále ještě závislá především na dobovačných výbojích. Jestliže si tedy Mongolové do budoucna chtěli zachovat tentýž životní standard, na jaký si v posledních desetiletích navykli, byla pro ně další válečná kampaň jedinou možností jak toho dosáhnout. Mongolové nepěstovali žádné obilí ani neprodukovali ve větším měřítku cokoli jiného, s čím by bylo možno obchodovat. Nebyli ani ochotni prodávat své koně. Kdy se projeví "nedostatek", bylo jen otázkou času. Realitu si postupem času zřejmě začal, byť poněkud opožděně, uvědomovat i sám Ugedej. Pro zachování říše byly další výboje bezpodmínečně nutné, podstatné bylo, kam by měly směřovat. Za tímto účelem byl svolán i churultaj, kde se tato choulostivá témata řešila. Názory zúčastněných byly poměrně rozporuplné. Někteří navrhovali protažení mongolského tlaku do Persie a následné dobytí Bagdádu a Damašku. Jiní se vyjadřovali pro další tažení do Indie. Početní byli příznivci útoku na jihočínskou dynastii Sung. Důležité slovo na churultaji však měl i Sübetej, jehož názor na případný další vývoj událostí se od většiny zmíněných

---

⁶¹ WEATHERFORD, c. d., s. 179.

⁶² Kara-Korum (mong. *Chara-Chorin*) v překladu do češtiny znamená „černé kameny“ nebo též „černé zdi.“ Srv. WEATHERFORD, c. d., s. 176; WITTFOGEL, K. A., *Russia and the East: A Comparison and Contrast*, in: *Slavic Review*, vol. 22, no. 4, Dec. 1963, s. 635.

zásadně odlišoval. Netoužil po další výpravě proti muslimům a Číňanům, jejichž vojska již během svého života mnohokrát porazil. Snažil se naopak prosadit zopakování výpravy západním směrem - do ruských zemí a do tehdy ještě Mongolům nepříliš známé Evropy. Ve snaze prosadit svůj názor ujišťoval ostatní přítomné o tom, že Evropa představuje ohromnou zásobárnu nejrůznějšího bohatství, jež by bylo škoda ponechat v rukách jeho dosavadních majitelů. Situaci mu ulehčovala i skutečnost, že byl v té době jediným žijícím (a navíc i slavným a populárním) velitelem, který se tažení proti Rusům v roce 1223 osobně zúčastnil.

Po složitých jednáních na churultaji se tedy dvanáct let po Sübetejových a Džebe-
Nojonových úspěších na západě stala otázka vpádu do Evropy znovu aktuální záležitostí. Ugedejovým primárním zájmem zůstávala případná kořist, jíž mu mohlo válečné tažení přinést. Nebyl patrně proto příliš Sübetejovým nápadům nakloněn. Ve srovnání s cennostmi získanými z dobytých území v Asii byl lup přivezený v roce 1223 nevelký. Čína či muslimské země představovaly z pohledu většiny Mongolů mnohem jistější a snadnější možnost obohacení. Jediné, co signalizovalo, že by tomu mohlo být i jinak, byly zprávy o početných obchodních městech, jejichž podmanění slibovalo značný zisk. Přes tyto informace se zdálo, že Ugedej je Evropou zklamán a daleko více si slibuje od dalšího útoku na Čínu. Velmi pravděpodobná je i domněnka, že Ugedej Sübetejovi příliš nedůvěřoval. Starý vojevůdce se těšil velké podpoře rodiny Džučiho⁶³ a osobně se podílel na výchově Batu-chána,⁶⁴ jenž se zdál být nejschopnějším z Čingischánových vnuků a také se jevil jako nejslibnější kandidát pro případné zvolení do funkce nejvyššího chána v případě Ugedejova úmrtí. Nejpodstatnějším faktorem byla ovšem skutečnost, že se Džučiho ulus nacházel v západní části mongolského impéria - v přivolžských a přikaspických stepích. Výprava do Evropy by tedy přinesla největší zisk především území pod vládou Batu-chána, na což Ugedej, sídlící uprostřed mongolské říše, pohlížel se značnou nelibostí. Tažení do Číny se mu zřejmě zamlouvalo i proto, že od čínského území jej oddělovala pouze ta část mongolského impéria, jež byla pod vládou jeho mladšího bratra Toluje (Tuli-chána). Toluj zemřel o tři roky dříve a jemu náležící úděl byl momentálně pod správou jeho manželky-vdovy Sorchochtani. Výsledkem úspěšně provedené kampaně by tedy byl nejen příliv bohatství z Číny, ale i zábor

---

⁶³ Džuči-chán – nejstarší z Čingischánových synů, jenž dostal jako svůj úděl nejzápadnější část mongolského impéria (především proto, aby se utišily spory s jeho mladším bratrem Džagatajem) – tj. dříve původně kipčacké oblasti, kde po rozpadu Čingischánovy stepní říše později vznikla Zlatá Horda. Čingischán ho však nechal zlikvidovat ještě během života, neboť ho podezíral ze zrady a vyčítal mu přílišnou náklonnost ke Kipčakům. Srv. PRITSAK, O., *Moscow, the Golden Horde, and the Kazan Khanate from a Polycultural Point of View*, in: *Slavic Review*, vol. 26, no. 4, Dec. 1967, s. 578.

⁶⁴ Batu-chán – syn Džučiho, vnuk Čingischánův, po Ugedejově smrti velký chán Mongolů. Spolu se Sübetejem byl hlavním iniciátorem mongolského vpádu do Evropy v letech 1237-1242. Zemřel r. 1255. AYALON, c. d., s. 165.

území mladšího bratra.

Po zdlouhavých debatách dospěli členové Zlaté rodiny k velmi odvážnému rozhodnutí. Mongolská vojska se měla rozdělit a napadnout zároveň Čínu i Evropu. Ugedej proti dynastii Sung vyslal tři armády, aby ji pod velením tří jeho nejoblíbenějších synů napadly z různých stran. Evropskému tažení měl velet Batu-chán doprovázený Sübetejem. Zároveň se této kampaně měli zúčastnit i vnuci ze všech čtyř rodinných větví Čingischánova rodu,⁶⁵ jež měli velet jednotlivým částem vojska.

Toto rozhodnutí bylo patrně jedno z nejhorších v dějinách celé Mongolské říše. Přes nepopiratelné úspěchy tažení do Číny se Mongolům nepodařilo dobýt a obsadit všechna území jižních Sungů a Ugedej zde navíc ztratil jednoho ze svých synů. Jednalo se zřejmě o předvídatelný výsledek, přihlédneme-li k neshodám ve velení a k nepřítomnosti Sübeteje. Díky nevydařené kampani mohla říše Sungů ještě z posledních sil dalších 40 let fungovat, než konečně Mongolům podlehla.⁶⁶ Evropské tažení oproti tomu dosáhlo po vojenské stránce i přes spory mezi jednotlivými rodinnými větvemi značných úspěchů, ačkoliv se potvrdily i Ugedejovy obavy a kořist získaná na západě se nemohla rovnat bohatství, které se Mongolům podařilo naloupit již dříve ve střední Asii.

2.4 Mongolský vpád na Rus a do střední Evropy 1237-1242

Batu-chánovo "dobývání západních zemí" bylo událostí, která neměla v historii evropských zemí obdobu od hunského vpádu o 800 let dříve. Batuovi vojáci nebyli pouhou hordou nájezdníků, jež by chtěla napadená území pouze poplenit, vyrabovat a poté se opět stáhnout. Tato kampaň, na rozdíl od "průzkumné akce" Sübeteje a Džeba o 14 let dříve, již měla odlišný charakter i cíle. Hlavním zájmem Mongolů bylo tentokrát nová území dobývat a obsazovat. Tomu odpovídala i síla vojska, jež se více než rok shromažďovalo a připravovalo k tažení v příkaspických stepích. Můžeme hovořit o síle zhruba 350 - 500 tisíc vojáků,⁶⁷ tedy armádě více než 20x početnější, než byla ta, s níž se v roce 1223 utkal Sübetej s Rusy a Polovci na Kalce. Batu-chán spolu se zkušeným Sübetejem a ostatními veliteli dlouho a podrobně připravovali plán invaze. Ideologickou záštitu akci poskytla poslední vůle

---

⁶⁵ Potomci Čingischánových synů Džučiho, Džagataje, Ugedeje a Tuliho.

⁶⁶ Říše jižních Sungů podlehla Mongolům, vedeným vojevůdcem Bajanem, roku 1279. Srv. FAIRBANK, c. d., s. 140.

⁶⁷ V tomto vojsku již tvořili Mongolové jen nevelkou část jednotek, převážná většina Batu-chánových oddílů byla tvořena Kopčáky, Volžskými Bulhary a dalšími kočovnými obyvajícími východoevropské stepi již před jejich ovládnutím Mongoly. Proto jsou nadále nazýváni Tatary, tj. označením, jež se ujalo jako souhrnný název stepních kočovníků ohrožujících ruské země. Srv. WEATHERFORD, c. d., s. 187.

Čingischána "dobývat svět až k poslednímu moři".

Po dokončení přípravných prací a shromáždění všech jednotek se obrovské vojsko vydalo na pochod západním směrem. Jednou z prvních obětí útoku na příhraniční ruská území byli Volžští Bulhaři, sídlící v oblasti soutoku Volhy a Kamy, zhruba na území dnešního Tatarstánu. Po podrobení a zničení jejich státu jich část uprchla na ruská území a část se připojila k Batuově vojsku. Tatarský postup pokračoval a v prosinci roku 1237 oblehli Batu-chánovi muži Rjazaň. Oddíl knížete Jurije Igoreviče, jenž se jako jediný postavil mongolským vojskům, byl v beznadějném boji proti mnohonásobné přesile Batuových armád zničen. Po šestidenním obléhání město padlo. Jako dříve při dobývání střední Asie, i nyní připravili Tataři neveselý osud obyvatelstvu měst, jež se postavila na odpor. Část obyvatelstva⁶⁸ odvedli do otroctví, část vybili a jen nemnohým se podařilo uprchnout do okolních lesů. Tataři zničili i Chrám Přesvaté Bohorodice, v němž zahynulo množství knížecích příbuzných a duchovenstva. S výjimkou nevelké družiny⁶⁹ bojara Jevpatije Kolovrata žádná jiná pomoc z ostatních ruských měst nebyla poskytnuta. Vladimírský kníže Jurij Vsevolodovič naopak sám plánoval zábor rjazanských území po odchodu nepřátel. Tataři kromě samotné Rjazaně zpustošili i většinu celého Rjazanského knížectví. Do rukou se jim dostala i města Pronsk a Bělgorod Rjazanský.⁷⁰ Od Rjazaně se vydala Batuova ohromná armáda po řece Oce ke Kolomně. Zde se jim postavilo vojsko vladimírského knížete Jurije Vsevolodoviče, vedené jeho nejstarším synem Vsevolodem.⁷¹ V následující bitvě Tataři Rusy porazili a Kolomnu zničili. Další postup směřoval k Moskvě, jež byla bez větších obtíží obsazena. Při obraně města byl zabit vojvoda Ňjanka a třetí syn knížete Jurije Vsevolodoviče Vladimír Jurjevič padl do zajetí. Hlavní část tatarských vojáků pokračovala k městu Vladimíru, jež bylo obleženo počátkem února roku 1238. Vladimírský kníže Jurij Vsevolodovič z města uprchl a zanechal zde větší část své rodiny. Obrany města se spolu s vojvodou Petrem Osljad'ukovičem ujali jeho synové Vsevolod a Mstislav. Jejich otec zatím s velkou částí vojska ustoupil na severozápad a rozbil svůj tábor na řece Síti, kde se pokoušel narychlo shromáždit všechny bojeschopné oddíly a vybudovat obranné pozice. Tataři obléhající Vladimir zatím vystavěli

---

⁶⁸ Mongolové/Tataři obyvatelstvo dobytých měst vždy rozdělili podle potřeby, řemeslníky a část práceschopného obyvatelstva odvedli do otroctví. Zbytek byl obvykle systematicky vybit. Srv. ШИРОКОГРАД, c. d., s. 15.

⁶⁹ Jevpatij Kolovrat shromáždil nevelký oddíl o síle zhruba 1700 mužů a útočil na tatarské jednotky. Způsobil se svou družinou Tatarům těžké ztráty, avšak nakonec byl obklíčen a po těžkých bojích poražen. Batu-chán později jeho tělo vydal přeživším spolubojovníkům, které propustil. Více viz: *Воинские повести древней Руси*. Лениздат, 1985, s. 105-111.

⁷⁰ *Белгород Рязанский* – město je poprvé upomínáno v Nikonovské letopisi v roce 1155.

⁷¹ Kníže Jurij Vsevolodovič se střetu s Mongoly do poslední chvíle vyhýbal, nakonec byl však obklíčen a poražen na řece Síti. Srv. ШИРОКОГРАД, c. d., s. 25.

okolo celého města palisádu, což byla jedna z mnoha již Mongoly hojně užívaných taktik. Obklíčené město obehnané navíc kolovou hradbou působilo jako psychologický faktor na obránce, jež tak měli na očích stálou připomínku toho, že neexistuje žádná možnost úniku. Další výhodou bylo, že zpoza palisád mohli útočníci ostřelovat město svými katapulty a sami zároveň zůstat chráněni před případnou palbou obránců na hradbách. Hlavní útok začal 7. února.⁷² Knížata Vsevolod a Mstislav spolu s vladimirským episkopem Mitrofanem brzy pochopili, že město padne a spolu s mnoha svými příbuznými a duchovenstvem se ukryli do Chrámu Svaté Bohorodice, kde byli také později Tataři hromadně upáleni.

Ne všechna města čekal podobný osud. L. N. Gumilev například upozorňuje na skutečnost, že obyvatelé bohatého obchodního města Ugliče překvapivě rychle našli s nájedníky společnou řeč. Vydali Batuovým vojskům množství koní a zásobili je proviantem, čímž uchránili město před osudem Rjazaně či Vladimiru. Část Rusů se dokonce k Tatarům připojila a podílela se na dalším tažení.⁷³

Pro lepší pochopení tohoto faktu je třeba si uvědomit, že Tataři se během této kampaně na ruském území nepohybovali jako jedna celistvá armáda, ale byli rozděleni do několika hlavních a spousty menších skupin, z nichž každá měla svůj jasně vymezený cíl. Spolu s jednotlivými částmi mongolské armády se pohybovaly i nejrůznější "úderné" jednotky. Z. Z. Miftachov například poukazuje na to, že v oddílech Batuova vojska se zúčastnilo dobývání Rusi i 11 - 12 tisíc Volžských Bulharů pod velením emíra Gazi-Baradža a další bulharský oddíl působil v severních oblastech odděleně od hlavních mongolských sil. Tato severní část Bulharů dokonce obsadila bez zbytečného krveprolití město Ust'jug, zatímco Bulhaři v čele s Gazi-Baradžem zabrali Nižnij Novgorod, kde se k jejich oddílům připojilo okolo čtyř tisíc ruských pěších vojáků.⁷⁴

Na počátku března 1238 byl poražen i Jurij Vsevolodovič s vojskem, jenž se mu podařilo shromáždit na řece Síř'i. Jakkoliv se to může zdát nepochopitelné, vše nasvědčuje tomu, že kníže zanedbal i veškeré základní bezpečnostní opatření jako vysílání zvěděů, informujících o pohybech nepřátelského vojska, či pečlivé rozmístění stráží okolo svého tábora. V důsledku toho byl ruský tábor obklíčen a vojsko zcela zničeno. Sám kníže se

---

⁷² ШИРОКОГРАД, с. д., s. 22.

⁷³ ГУМИЛЕВ, Л. Н., *От Руси к России*. Москва, 1992, s. 121.

⁷⁴ ШИРОКОГРАД, с. д., s. 90.

pokoušel neúspěšně uprchnout z bojiště.⁷⁵ Při rozdělování zabrané kořisti došlo později ke sporům mezi chánem Gjújúkem a bulharským emírem Gazi-Baradžem,⁷⁶ jež hrozily přerůst v roztržku v tatarském vojsku. Situace se uklidnila až po přímé intervenci chána Mõngke a Sübeteje, který ve sporu zúčastněným stranám důrazně připomenul, že nelze ztrácet čas vnitřními rozbroji a spory a je naopak třeba soustředit se na vyplnění rozkazu velkého chána a pokračovat v dobývání dalších zemí.

Zatímco část tatarských vojsk bojovala s Rusy na řece Síti, obklíčily jiné oddíly město Toržok, v němž se nenacházel ani kníže, ani knížecí družina a obranu vedli především kupečtí předáci. Za zmínku stojí fakt, že ač obyvatelé s dostatečným předstihem žádali o pomoc proti Tatarům Novgorodu, kde v té době působil kníže Alexandr Jaroslavič, nedočkali se žádné odpovědi. Novgorodské věče⁷⁷ i kníže sám mohli poskytnout Toržku pomoc, avšak nestalo se. O něco později byl Toržok dobyt, vyplněn a obyvatelstvo zmasakrováno. Tataři dokonce pronásledovali část měšťanů, jimž se podařilo uprchnout. Batuovo vojsko však dále v pochodu dále na sever směrem k Novgorodu nepokračovalo. Existuje mnoho teorií objasňujících tuto zdánlivou záhadu - od náboženských, jež vysvětlují záchranu města Božím zázrakem, po čistě praktické, zdůrazňující neochotu Tatarů táhnout k Novgorodu obavou z jarní oblevy a bažin, které by příliš zbrzdily pohyb oddílů a bránily vojsku v nutných manévrech. Celá situace však může mít i daleko jednodušší vysvětlení. Podle bulharských letopisů kníže Alexandr již v roce 1237 obdržel dopis od chána s výzvou, aby se nepodílel na obraně Vladimíru a neposílal žádnou pomoc ostatním ruským městům. Na oplátku obdržel příslib, že Novgorodu se Tataři nedotknou. Alexandr, věče i zástupci církve pro tentokrát dospěli k dohodě a město během doby tatarského vpádu na Rus zachovávalo přísnou neutralitu.

Tatarské armády se o pár týdnů později začaly stahovat zpět k jihu do stepi. Postupovaly obtíženy naloupenou kořistí, jež však, jak se Ugedej obával, rozhodně nedosahovala hodnoty pokladů získaných ve střední Asii nebo v Číně. Během ústupu padlo i město Kozel'sk, jehož obyvatelé projeví neobvyklou srdatost, odmítli Tatarům město vydat a zuřivě se nepřátelům do poslední chvíle bránili. Údajně u Kozel'ska padlo více než 4.000 Batuových vojáků. Dobyté město bylo srovnáno se zemí a jeho obyvatelé vyhlazeni. Pro

---

⁷⁵ Kníže byl na útěku dostižen a údajně zabit synem bulharského tarkana Bačmana Narykem. Více viz: *Гази Барадж, Летопись Гази Бараджа. 1229-1246 годы. Бахши Иман. Свод болгарских летописей. Том 1ый.* Orenburg, 1965, s. 165.

⁷⁶ Srv. viz poznámka 75. s. 178-179.

⁷⁷ Více viz: LANGER, L. N., *The Posadnichestvo of Pskov: Some Aspects of Urban Administration in Medieval Russia*, in: *Slavic Review*, vol. 43, no. 1, Spring 1984, s. 46-62.

Mongoly bylo jeho jméno od té doby tabu a nazývali ho pouze "zlým městem".⁷⁸ Po zničení Kozel'ska postupovali nomádi zpět do černomořských stepí, kde Batu-chán ještě porazil kipčackého chána Kořana, což zapříčinilo další migraci Kipčaků do Uherské nížiny.⁷⁹

O rok později, tj. v roce 1239, uskutečnili Tataři dva další významné útoky na Rus. Na severovýchodě si mongolské jednotky podmanily země Mordvinů⁸⁰ a zničily město Gorochovec. Další, větší část vojska, zatím zaútočila na jihu. Padla a vypálena byla Perejaslavl'⁸¹ a nedlouho po ní Tataři obsadili a vyplenili i Černigov. Po jeho zničení vyslal Batu-chán posly ke kyjevskému knížeti⁸² s cílem přimět jej ke kapitulaci. Kníže však nechal Batuovo poselstvo zlikvidovat a posléze sám z města uprchl. Jeho místo rychle obsadil kníže Rostislav Mstislavovič, jenž si však, stejně jako jeho předchůdce, pozici velkého knížete kyjevského příliš dlouho neužíval. Zanedlouho totiž Kyjev obsadila družina haličského knížete Daniila Romanoviče. Poslední jmenovaný kníže však neprojevil touhu se v Kyjevě držovat a město, nad nímž se již stahovaly "tatarské mraky", urychleně opustil. Na podzim roku 1240 Batuova vojska Kyjev oblehla. Batu-chán řídil osobně útok na město, jenž bylo Tatarů pokládáno za nejdůležitější a nejbohatší z ruských center. I při tomto tažení se stejně jako dříve bojů zúčastnily také jednotky Volžských Bulharů v čele s Gazi-Baradžem. Po několikadenním obléhání a zoufalém boji obránců Kyjev padl.⁸³ Následně byl město vydrancován a vypálen. Pád Kyjeva vyvolal mezi ruskými knížaty panický strach. Michail Vsevolodovič spolu se svým synem Rostislavem uprchli do Polska, Daniil Romanovič se synem Lvem do Uher.⁸⁴ Spolu s nimi se útekem do zmíněných zemí snažila zachránit část obyvatelstva jihozápadní části Rusi.

Po zničení Kyjeva postupovalo tatarské vojsko dále na západ s cílem napadnout Evropu a u Vladimíru Volyňského se rozdělilo na dva hlavní proudy. První a větší část armády zůstala pod vedením Batu-chána, druhá část byla svěřena chánům Pajdarovi a Ordu. V lednu roku 1241 se jako první vydala na pochod ta část vojska, již vedli Pajdar a Ordu.

---

⁷⁸ Mongolským zvykem bylo nenazývat přímými jmény zemřelé osoby, nebo cokoliv, co by připomínalo nešťastné události. Stejně tak nebyl po své smrti jmenován ani Čingischán. Srv. ШИРОКОГРАД, c. d., s. 31-32.

⁷⁹ HALPERIN, c. d., s. 229-245; den HOLLANDER, A. N. J., *The Great Hungarian Plain: A European Frontier Area (I)*, in: *Comparative Studies in Society and History*, vol. 3, no. 1, Oct. 1960, s. 78.

⁸⁰ *Mordvini* – ugrofinské etnikum v Rusku, Srv. HOWORTH, *On the Westerly Drifting of Nomades, from the Fifth to the Nineteenth Century*, in: *The Journal of the Ethnological Society of London (1869-1870)*, vol. 2, no. 4, 1870, s. 471.

⁸¹ Переяславль Южный.

⁸² Jednalo se o černigovského knížete Michaila Vsevolodoviče, který rezignoval na obranu Černigova, využil zmatků spojených s tatarským vpádem a uchvátil knížecí stolec v Kyjevě. Více srv.: РЫЖОВ, К., *Все монархии мира. Россия*. Moskva, 1998, s. 399.

⁸³ ШИРОКОГРАД, c. d., s. 35-37.

⁸⁴ Tamtéž, s. 34; HOWORTH, *On the Westerly...*, s. 469-476.

Tataři zaútočili na Polsko. V této souvislosti je opět nutno připomenout bulharské záznamy, které tvrdí, že Ordu-chán původně zamířil ke Smolensku, kde však neproběhl klasický scénář dobývání a zničení města, ale naopak se zde k Tatarům přidala družina Smolenského knížete Michaela v počtu zhruba 10 tisíc pěšáků a litevský kníže Askal. Koncem ledna Ordu-chánova vojska dobyla Lublin a zanedlouho poté i Sandoměř. Třináctého února Tataři porazili vojsko malopolských knížat v bitvě u Tursku. O šest týdnů později obsadili Krakov a poté postupovali směrem k Vratislavi, kde zatím Poláci pod velením knížete Jindřicha II. Pobožného shromažďovali své síly.

K rozhodné bitvě došlo 9. dubna u Lehnice, kde bylo polské vojsko zničeno. Některé zdroje hovoří až o 40 tisících padlých na straně poražených. Po této bitvě se začaly tatarské jednotky stahovat k jihu na Moravu a do Uher, kam mezitím vpadl s hlavní částí svého vojska Batu-chán. Při průchodu Moravou padl v bitvě u Olomouce chán Pajdar, avšak po útoku Volžských Bulharů a oddílů smolenského knížete bylo české vojsko pod vedením Jaroslava ze Šternberka poraženo. Poté, co se Ordu-chánovým oddílům podařila úspěšná přeprava přes Dunaj, během níž byl zničen sedmitisícový oddíl Němců a Maďarů, nic nebránilo Tatarům v dalším pochodu směrem k jezeru Balaton, kde se shromažďovaly jednotky Batu-chána.

Postup Batu-chánovy armády k Balatonu byl, obdobně jako Ordu-chánův vpád do Polska, dobře připravenou a naplánovanou akcí. Hlavní část vojska na jaře roku 1241 vtrhla karpatskými průsmyky do Uher. Batu-chán poté vypravil k maďarskému králi Bělovi IV. delegaci s výzvou ke kapitulaci, ale stejně jako tomu bylo v Kyjevě, i zde byli chánovi vyslanci zabití. V Pešti se mezitím narychlo shromažďovalo uherské vojsko a počátkem dubna vytáhl Béla IV. s 60-ti tisícovou armádou proti Tatarům. K rozhodujícímu střetu došlo 12. dubna na řece Sajo. Spojená chorvatsko-maďarská vojska⁸⁵ se opevnila na nevelkém kousku země a Tataři je postupně obklíčili ze všech stran až na jednu, jíž úmyslně nechali nestřeženou. Po prvním útoku tatarských vojsk se obrana až na výjimky zhroutila a Maďaři začali v panice prechat právě oním zdánlivě Mongoly neobsazeným směrem. Ve skutečnosti však již Sübetej nechal opodál rozestavit další jednotky, jež dezorientované Maďary snadno stíhaly a dobýjely. Zanedlouho poté Tataři obsadili i Pešť a po dalších úporných bojích i většinu ostatních významných maďarských měst. Jeden oddíl Tatarů, pronásledující krále Bélu IV., došel až ke Splitu na pobřeží Jaderského moře, jiné skupiny dokonce až k pevnosti Udine v Itálii. Před dalším postupem kočovníků zachránila západní Evropu teprve smrt

---

⁸⁵ Maďarům přišlo na pomoc chorvatské vojsko vedené princem Kalmánem, bratrem Bély IV. Více viz: ШИРОКОГРАД, c. d., s. 39.

velkého chána Ugedeje na počátku zimy r. 1241. Dočasnou vládkyní za zesnulého chána se stala jeho nejstarší žena Turakin-chatun. Zprávy o úmrtí Ugedeje dorazily do Uherské nížiny v březnu následujícího roku. Na následné vojenské poradě se rozhodlo o přerušení dalších bojů a stažení tatarských vojsk z Evropy.

Ač nám může připadat smrt velkého chána ve vzdáleném Karakorumu jako nepodstatná záležitost, je nutné si uvědomit, že taková událost představovala pro všechny příslušníky Zlaté rodiny možnost prosadit své nároky na moc, dědictví atd., a tak nikdo z nich příliš netoužil po tom, aby podobnou možnost propásl na nepříliš výnosném válečném tažení do daleké Evropy. Tatarská vojska se postupně stáhla k ústí Dunaje a po několikátýdenním odpočinku pokračovala černomořskou stepí zpět na východ. Sám Batu-chán se rozhodl do Karakorumu nejet, a to zejména proto, že od svých informátorů obdržel zvěsti naznačující, že Turakin-chatun by ráda prosadila jako dalšího velkého chána svého syna Gūjūka, s nímž Batu-chán nikdy neměl příliš přátelské vztahy. Zatímco většina mongolských chánů a princů pokračovala dále do Karakorumu, Batu-chán se svojí částí vojska zůstal v přikaspických stepích a na jeho popud zde začali bulharští, ruští a arabští zajatci stavět nové hlavní město – Saraj.⁸⁶

Západní i ruští historikové dlouho odmítali přijmout fakt, že Mongolové se stáhli z Evropy především kvůli událostem v Karakorumu. Podle polských historiků to byli právě Poláci, kteří zachránili Evropu před Tatary, podle českých to byli Češi v čele s Jaroslavem ze Šternberka, sovětští pro změnu zastávali názor, že podrobování Rusi vyčerpalo Mongoly natolik, že na další tažení do Evropy již neměli dostatek sil nebo že se Mongolové báli postupovat dále do Evropy s ruskými zeměmi ve svém týlu.⁸⁷ Všechny tyto verze nahlíží na události ryze „evropskou“ optikou a zcela ignorují to, co bylo podstatné a směrodatné pro mongolské vládce a vojevůdce a podle čeho oni sami formovali vlastní politiku.

---

⁸⁶ Saraj (*Сарай*) – sídelní město chánů Zlaté Hordy nedaleko dnešního Volgogradu. Více viz: ГУМИЛЕВ Л. Н., *Древняя Русь и Великая Степь*, Москва 1993, s. 615. Taktéž: OSTROWSKI, D., *City Names of the Western Steppe at the Time of the Mongol Invasion*, in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, vol. 61, no. 3, 1998, s. 474.

⁸⁷ ГРЕКОВ, Б.Д. & ЯКУБОВСКИЙ, А.Ю., *Золотая Орда и ее падение*, Москва 1950; НАСОНОВ, А.Н., *Монголы и Русь. История татарской политики на Руси*, Ак. Наук СССР, 1940. Srv. pozn. 142.

3. Zlatá Horda a situace na Rusi po r. 1242

3.1 Formování Zlaté Hordy a jejích vztahů s ruskými zeměmi

Batu-chán, jenž nikterak netoužil po cestě do Karakorumu a dalších sporech s ostatními Čingischánovými potomky, se raději usadil ve svém novém hlavním městě Saraji na Volze. Již ve čtyřicátých letech 13. století začala vznikat v Povolží města zakládaná tatarskými chány. Z nejvýznamnějších je třeba zmínit například Saraj (Saraj-Batu) nebo Saraj Berke.⁸⁸ Kromě těchto dvou nejvýznamnějších se dochovaly i názvy měst ostatních – Beldžamin, Uvek, Sarajčjaik, Azak, Orgiv, Madžar. Do těchto měst svázeli Tataři tisíce zajatých řemeslníků, stavitelů a dalších otroků, mezi nimiž bylo pochopitelně i mnoho Rusů. Od konce padesátých let 13. století razili tatarští chánové i vlastní mince. Ve stepích Zlaté Hordy fungoval i poštovní systém, v minulosti zavedený Čingischánem v rámci celého mongolského impéria. Úzký pruh úrodné půdy v povodí Volhy ze všech stran obklopený stepí umožňoval tatarským vládcům, aby alespoň částečně zachovávali způsob života svých předků – na zimu se stahovali do měst a v letních měsících kočovali po stepi. Chán Berke, jenž se ujal vlády po nedlouhém panování Sartaka, již během Batu-chánova života přijal islám a později se stal jeho zapáleným šířitelem. Jako státní náboženství Zlaté Hordy byl však islám přijat teprve za vlády chána Uzbeka⁸⁹. Postupná islamizace kočovníků spojená s nárůstem náboženské netolerance byla dalším aspektem poukazujícím na to, jak velmi se Čingischánovi potomci vzdalují zásadám svého předka⁹⁰. V roce 1259 umírá v Karakorumu velký chán Möngke a mezi jeho nástupci⁹¹ vypukla krvavá válka. Ze střetu vyšel teprve v roce 1264 vítězně Chubilaj⁹², jenž později přenesl hlavní město mongolské říše z Karakorumu do Pekingu. Zhruba od počátku šedesátých let 13. století se však Zlatá Horda definitivně zbavila nadvlády chánů v Karakorumu a její politiku řídili výhradně vládci v Saraji.

V téže době můžeme pozorovat jev, jenž se později stal běžnou záležitostí – ruská knížata přijíždějí k tatarským chánům a velitelům s penězi či zbožím ve snaze získat si jejich

---

⁸⁸ BELIAEV & CHERNETSOV, c. d., s. 103.

⁸⁹ AHMAD, A., *The Shrinking Frontiers of Islam*, in: *International Journal of Middle East Studies*, vol. 7, no. 2, April 1976, s. 148-149.

⁹⁰ Jedním z principů, na nichž Čingischán budoval mongolskou říši, byla absolutní náboženská tolerance – původní šamanistické náboženství Mongolů zde tak koexistovalo s křesťanstvím, islámem, buddhismem aj. Ve Zlaté Hordě po její islamizaci v první polovině 14. století již podobná snášenlivost nevládla a islám až na nepatrné výjimky vytlačil ostatní víry a náboženství. Srv. EARTHY, c. d., s. 228-232; WEATHERFORD, c. d., s. 296; KHAZANOV, A. M., *Muhammad and Jenghiz Khan Compared: The Religious Factor in World Empire Building*, in: *Comparative Studies in Society and History*, vol. 35, no. 3, July 1993, s. 461-479.

⁹¹ Chubilaj a Arik-Buka; Srv. WEATHERFORD, c. d., s. 242-243.

⁹² HALPERIN, c. d., s. 230.

přízeň, popřípadě následně i jarlyk⁹³ na vládu nad příslušnou oblastí/knížectvím. Jedním z prvních, kdo se takto k Tatarům vypravil, byl nový vladimirský kníže Jaroslav Vsevolodovič. V roce 1239 tento kníže přijíždí do Bulgaru⁹⁴ se značným množstvím darů, jež si zde mezi sebou rozdělili bulharský emír Gazi-Baradž a tatarský místodržící Kutlu-Buga. Nabízí se otázka, jak je možné, že již v tomto období, kdy ještě ani nebyl dobyt Kyjev a neexistovala žádná Zlatá Horda,⁹⁵ můžeme u ruských knížat pozorovat tak vysokou míru servility a pokory. Odpověď je poměrně jednoduchá - evidentně již v této době mnohá z knížat pochopila změny, které s příchodem tatarské nadvlády na Rus nastávají a rychle se přizpůsobila situaci. Kdo si chtěl udržet moc a vládu, musel s novými pány země vycházet dobře, nebo byl vzápětí vystřídán, v horším případě přímo fyzicky zlikvidován. Jiná možnost nebyla. Tak zde vznikl v krátké době systém vzájemných vztahů, jenž pozdější ruští historici nazvou „tatarským jhem.“⁹⁶ Je vysoce pravděpodobné, že Jaroslav Vsevolodovič si v okamžiku, kdy předával dary tatarskému místodržícímu a bulharskému emírovi, ani v nejmenším neuvědomoval, že by svým jednáním snad přispíval ke vzniku čehosi, co bude později nazváno „jho“. Patrně tak jednal čistě z vlastní iniciativy a přivezené zboží mělo být ne tolik daní, jako spíše zárukou, že si Jaroslav při dalším tatarském tažení na Rus udrží svoji pozici knížete vladimirského. Nicméně již o 3 roky později se kníže vydává přímo k Batu-chánovi s dalšími dary. Batu-chán jej přijal a potvrdil jeho vládu. Po této události na sebe nenechala ostatní ruská knížata dlouho čekat. V roce 1244 se v Saraji objevili Vladimír Konstantinovič Ugličský, Gleb Vasilkovič Bělozerský, Boris Vasilkovič Rostovský a Vasilij Vsevolodovič a o rok později Konstantin Jaroslavovič, Jaroslav II. Vsevolodovič, Vasilko Rostovský se syny Borisem a Glebem. V roce 1246 byl v Saraji zabit ruský kníže Michail Vsevolodovič Černigovský. Tento incident, jehož důležitost byla později zveličena, si zaslouží podrobnější analýzu.

Po odchodu Batu-chána na Volhu v roce 1242 se kníže Michail rozhodl, že zanechá cestování po Evropě (kam uprchl před vpádem Tatarů o několik let dříve) a vrátí se do Kyjeva, kde se ujme vlády. Kyjev byl však v rozvalinách a nebylo zde komu vládnout.

---

⁹³ Jarlyk (ярлык) – dekret, který chán přiděloval jednotlivým ruským knížatům a na jehož základě získávali pravomoc spravovat příslušnou oblast. VERNADSKY, G., c. d., s. 359.

⁹⁴ Hlavní město říše Volžských Bulharů, nachází se nedaleko dnešní Kazaně (Tatarstán). Srv. OSTROWSKI, D., c. d., s. 465-466.

⁹⁵ Zlatá Horda – státní útvar vzniklý na území býv. ulusu Džučí, tj. údělu nejstaršího Čingischánova syna Džučiho. ZH vznikla r. 1242 a v první polovině 15. století se postupně rozpadla na několik menších chanátů (Kazaňský, Krymský, Astrachaňský, Sibiřský). Srv. КОЖИНОВ, В., c. d., s. 394-399; Mapa č. 3.

⁹⁶ „Tatarské jho“ – nepřesný, avšak rozšířený termín, označující období v ruských dějinách mezi lety 1237-1380. Srv. KLJUČEVSKIJ, V., c. d., Praha 1927, s. 355; ШИРОКОГРАД, c. d., s. 355; CHERNIAVSKY, M., *Khan or Basileus: An Aspect of Russian Mediaeval Political Theory*, in: *Journal of the History of Ideas*, vol. 20, no. 4, Oct.-Dec. 1959, s. 459-476.

Respektive - nebylo od koho vybírat daně, protože zbytky přeživšího obyvatelstva byly ožebračeny Tatary. Michailův syn Rostislav navíc v roce 1241 začal válku s knížetem Daniilou Haličským, byl poražen a uprchl do Maďarska, kde se mu podařilo o dva roky později získat ruku dcery maďarského krále Bély IV. princezny Anny. Jakmile se o tom Michail dozvěděl, osobně se vydal za novomanželi s nadějí na získání podpory maďarského vojska, s jehož pomocí by si mohl zabrat nějakou část ruských zemí a tam vládnout⁹⁷. Proti podobným avanturistickým nápadům se postavil nejen Béla IV., ale i sám Rostislav, jenž v otci viděl případného konkurenta. Tentýž Rostislav vtrhl ovšem s maďarským vojskem na Rus v roce 1245, ale byl Daniilou Haličským opětovně poražen jen proto, aby se o totéž pokusil znovu o něco později, teď už s podporou nejen maďarského, ale i polského vojska. V bitvě na ř. San bylo Rostislavovo vojsko zničeno a Béla IV., jemuž již zřejmě došla trpělivost s eskapádami ruského knížete, uzavřel s Daniilou Haličským mír a provdal svoji dceru Konstancii za Daniilova syna Lva. Zklamaný Michail se vrátil do Kyjeva, kde našel družinu vladimírského knížete Jaroslava Vsevolodoviče, o kterém již byla řeč dříve. Následovala logicky cesta do Saraje. U Batu-chána si Michail hodlal stěžovat na chování ostatních knížat. Kníže-bezzemek se však nesetkal s pochopením ani u Tatarů a zanedlouho byl na chánův příkaz zabit.⁹⁸

Další postavou, na níž lze celkem věrně zobrazit charakterové vlastnosti a myšlení ruského knížete tohoto období, je v minulosti často glorifikovaná osoba knížete Alexandra Něvského.⁹⁹ Po smrti velkého knížete vladimírského Jaroslava Vsevolodoviče usedl na knížecí stolec ve Vladimíru jeho nejstarší bratr Svjatoslav. Již v roce 1247 byl však svržen moskevským knížetem Michailem Chrabrým a odjel se svým jediným synem Dmitrijem do Saraje, s největší pravděpodobností proto, aby si postěžoval na Michailovo chování u Batu-chána. V téže době se v Saraji objevil i Alexandr Něvský se svým bratrem Andrejem, zřejmě s podobným cílem s jakým přicestovali i Svjatoslav a Dmitrij. Všichni z této čtveřice pomýšleli na knížecí stolec ve Vladimíru. Alexandr s Andrejem pro dosažení tohoto cíle neváhali ani podstoupit dlouhou pouť až do Karokorumu, kde se jim podařilo získat přízeň Gүjүkovy vdovy, regentky Ogul-Chamiš. Jejich snaha se vyplatila především Andrejovi,

---

⁹⁷ Spory a boje mezi ruskými knížaty byly realitou jak před, tak i po tatarském vpádu. Srv. LANTZEFF, c. d., s. 1-10.

⁹⁸ ШИРОКОГРАД, c. d., s. 47.

⁹⁹ Alexandr Něvský (*Александр Ярославич Невский*) – jeden z nejvýznamnějších ruských knížat 13. století. Pro jeho vítězství nad Švédy v bitvě na ř. Něvě a nad Rádem německých rytířů na zamrzlém Čudském jezeře byl později prohlášen za svatého a uctíván jako obránce ruských zemí. Srv. ШЕНК, Ф. Б., *Александр Невский в русской культурной памяти: святой, правитель, национальный герой (1263–2000)*, Москва 2007; ГРЕКОВ, Б.Д. & ЯКУБОВСКИЙ, c. d..

který se stal vladimirským knížetem. Naproti tomu Svjatoslav a Dmitrij se vrátili zpět na Rus s prázdnýma rukama.

Alexandr, jenž byl s rozhodnutím, podle něhož získal Kyjev a jihoruské země, značně nespokojen,¹⁰⁰ několik měsíců pobýval jako host u bratra ve Vladimíru a poté odjel do Novgorodu. V tomto městě ho však značná část obyvatelstva neměla příliš v lásce, a tak již v roce 1252 podnikl cestu na Don k chánu Sartakovi, kterému si stěžoval na neschopnost vlády vlastního bratra ve Vladimíru a na to, že Andrej, ač mladší z obou bratrů, byl zvýhodněn a upřednostněn. Sartak jeho obvinění a žaloby vyslyšel, uznal jeho nárok jakožto staršího z bratrů a proti Andrejovi byly vyslány tatarské oddíly pod velením careviče Něvrju. Tataři zpustošili Vladimírsko-suzdalské knížectví, dobyli Perejaslavl', kde zajali část příbuzenstva Andrejova bratra Jaroslava a vyplenili mnoho dalších měst a vesnic. Andrej se pokusil tatarskému vojsku postavit, byl však poražen a uprchl do Švédska. Po návratu Tatarů zpět do stepi Alexandr konečně usedl na vytoužený knížecí stolec ve Vladimíru. Jedním z prvních činů nového knížete byl pochod proti Novgorodu, k bitvě však nedošlo, protože Novgorodští se včas vzdali.¹⁰¹

V roce 1255 zemřel Batu-chán, následníkem se stal jeho syn Sartak, jenž však panoval pouze necelé dva roky a v roce 1256 se stal chánem Zlaté Hordy Batu-chánův bratr Berke¹⁰². Prvotním zájmem nového chána bylo sečtení a soupis majetku obyvatelstva ruských zemí, což mělo ulehčit a zjednodušit vybírání daní. Jednalo se již o druhý pokus o sčítání lidu, první s nepříliš velkým úspěchem proběhl již za Batu-chánova života v letech 1246-1250.

Po roce vlády chána Berke se tak na Rusi objevili tatarští poslové, kteří začali provádět sčítání v Suzdalském, Muromském a Rjazaňském knížectví. Ze sčítání bylo vyloučeno pouze duchovenstvo a po jeho dokončení bylo obyvatelstvo zatíženo placením daní Tatarům.¹⁰³ V Novgorodu se o této akci dozvěděli teprve v létě téhož roku a zanedlouho poté se ve městě objevil Alexandr Něvský s tatarskými posly, kteří měli soupis obyvatel zahájit. Novgorodské věče však sčítání neumožnilo a tatarští vyslanci byli odesláni zpět s bohatými dary pro chána. Alexandrovi se tak prozatím nepodařilo uvalit na Novgorod tatarskou daň. O dva roky později se kníže objevil před branami města znovu, tentokrát již s vojskem a s dalšími tatarskými posly a začal znovu přesvědčovat zástupce města o nutnosti sčítání. Novgorodčané nakonec

---

¹⁰⁰ ШИРОКОГРАД, с. д., s. 63.

¹⁰¹ Сrv. СОЛОВЬЕВ, С. М., *История России с древнейших времен, Кн.2*, Москва 1993, s. 158.

¹⁰² Сrv. AYALON, с. д., s. 166-169.

¹⁰³ Сrv. SMITH, J. M., *Mongol and Nomadic Taxation*, in: *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 30, 1970, s. 46-85; SCHURMANN, H. F., *Mongolian Tributary Practices of the Thirteenth Century*, in: *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 19, no. 3/4, Dec. 1956, s. 352-359.

knížecímu požadavku ustoupili a Tataři provedli soupis městského obyvatelstva a budov. Po jejich odjezdu odtáhl i Alexandr s vojskem, zanechav v Novgorodu svého druhého syna Dmitrije.

Zhruba od počátku šedesátých let 13. století se na Rusi začínají tatarští baskakové¹⁰⁴ objevovat pravidelně. Již v roce 1262 jako výraz nespokojenosti s jejich přítomností proběhla série povstání, během nichž byli někteří z baskaků zabiti a jiní si zachránili život pokřtěním. O rok později podnikl Alexandr z vlastní iniciativy další cestu do Saraje, jejíž přesný účel není znám. Velmi pravděpodobné je, že kníže si chtěl u chána buď vyžádat podporu tatarských oddílů, které by pomáhaly potlačovat nedávná a stále doutnající povstání, nebo s ním zahájit rozhovory o případné účasti ruských vojsk v zamýšleném tatarském útoku na Persii. Ať již je blíže pravdě kterákoliv z těchto verzí, obě naznačují mnohé o charakteru vzájemných vztahů mezi ruskými knížaty a tatarskými chány, a to i přesto, že se v pozdějších stoletích a především za sovětské éry, mnozí historikové pokoušeli upravovat události dle potřeb své doby.¹⁰⁵

Dalším osobou názorně zobrazující prototyp panovníka v ruských knížectvích druhé poloviny 13. století, je kníže Jaroslav Jaroslavič Tverský. Po smrti Alexandra Něvského se vydal do Saraje s prosbou o jarlyk na post vladimirského knížete. Chán Berke knížeti vyhověl, tím spíše, že se jednalo o třetího z bratrů Jaroslavičů a jeho žádost tudíž byla logicky opodstatnitelná. Jaroslav Jaroslavič zastával funkci velkého knížete vladimirského v letech 1264-1271 a většinu svého času v tomto období věnoval snahám o ovládnutí Novgorodu. V roce 1270 Novgorodci svolali věče, na němž důrazně vystoupili proti knížeti. Později ve městě zabili některé z jeho stoupců a vypálili jejich domy. Kníže neváhal a vyslal svého tisícníka Ratibora k chánu Mengu-Timurovi s prosbou o pomoc, podpořenou argumentem, že Novgorod odmítá platit daně. Chán knížecí nářky vyslechl a pomoc poskytl. Vyslal na Rus vojsko, které mělo za úkol „nastolit pořádek.“ Novgorodu hrozilo velké nebezpečí, z něhož ho však jako zázrakem zachránil poslední žijící z bratrů Jaroslavičů, kostromský kníže Vasilij Kvašnja. Vasilij, jenž sám snil o stolci vladimirského knížete, si dobře uvědomoval, že Tataři vyslaní jako „pomoc“ od chána nepředstavují nebezpečí pouze pro Novgorod, ale pro kohokoliv z Jaroslavových potenciálních konkurentů. Podnikl proto osobně cestu do Saraje,

---

¹⁰⁴ Baskakové (*баскаки*) – výběrčí daní vysílání na Rus ze Zlaté Hordy, z větší části se jednalo o Taty, ale postupně se mnozí rekrutovali i z řad místního obyvatelstva. Srv. OSTROWSKI, D., *The "tamma" and the Dual-Administrative Structure of the Mongol Empire*, in: Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, vol. 61, no. 2, 1998, s. 262-277.

¹⁰⁵ V období stalinismu to byli například: A. N. Nasonov – НАСОНОВ, А. Н., *Монголы и Русь. История татарской политики на Руси*, Ленинград 1940; Dále B. D. Grekov a A. J. Jakubovskij - ГРЕКОВ, Б. Д. & ЯКУБОВСКИЙ, А. Ю., c. d., Москва 1950.

kde se zastal Novgorodu a odsoudil jednání svého bratra. Mengu-Timur se následně rozhodl odvolat jednotky, které Jaroslavovi poskytl. Mezitím Jaroslav s předními oddíly svého vojska zahájil obléhání Novgorodu. Když se však měšťané dozvěděli, že tatarské pluky byly staženy, rozhodli se pro odpor. Po týdenním obléhání a vyjednávání nakonec Novgorodští Jaroslavovým požadavkům ustoupili a opět ho přijali jako svého knížete. Jaroslav byl spokojen, vrátil se do Vladimíru a později odcestoval k chánovi do Saraje. Zemřel o necelé dva roky později při cestě zpět na Rus a stolec vladimírského knížete obsadil poslední žijící z Jaroslavovičů – Vasilij Kvašnja.

Nový kníže vyslal brzy do Novgorodu své posly, kteří tam dorazili současně s vyslanci perejaslavského knížete Dmitrije Alexandroviče. Obě knížata usilovala o vládu v svobodmilovném Novgorodu a na první pohled byl jasným favoritem Vasilij, který zachránil před pár lety město od tatarských vojsk. Novgorodské věče však rozhodlo ve prospěch Dmitrije, především proto, že k vládě Jaroslavičů pocítovali měšťané přes veškeré jejich úspěchy silnou nedůvěru. Vasilij byl pobouřen rozhodnutím Novgorodu a spojil se proti městu s novým tverským knížetem Svjatoslavem Jaroslavovičem. Oba dva si také pozvali na pomoc tatarské jednotky. V čele tatarského vojska, jež se připojilo k oddílům Vasilije, stál baskak Amragan a Tatary v kostromském vojsku vedl Vasilijův zeť chán Ajdar. V Tveru a Kostromě byli nejprve oloupeni a uvězněni novgorodští kupci a zanedlouho poté vtrhly oddíly obou knížat na novgorodská území. Jednotky knížete Vasilije dobyly Toržok, Vologdu a několik dalších menších měst a se značnou kořistí se stáhly zpět do Tveru. Ve finále byl v roce 1273 kníže Dmitrij Alexandrovič donucen Novgorod opustit a vrátit se do Perejaslavli, zatímco novgorodští měšťané kapitulovali před podmínkami, které si Vasilij Jaroslavič nadiktoval. Rychlost, s jakou získal vladimírský kníže tatarskou pomoc, podporuje teorii předpokládající, že ještě v sedmdesátých letech 13. století tatarská vojska neustále operovala v ruských zemích¹⁰⁶. Ruská knížata si na jejich přítomnost neobyčejně rychle zvykla, čemuž nasvědčuje i společná vojenská výprava proti Litvě v roce 1275. Je nutno zdůraznit, že tatarské oddíly při podobných taženích nedělaly rozdíl mezi rolnickým obyvatelstvem svých spojenců či nepřátel a plenily často bezostyšně i ruská území, obzvláště byl-li předchozí válečný podnik nepříliš úspěšný, jako tomu bylo právě v roce 1275.

V témže roce si rovněž Mengu-Timur předvolal knížete Vasilije do Saraje, kde mu bylo oznámeno, že ruská území platí příliš malé daně. Kníže se bránil tvrzením, že daně odpovídají soupisům provedeným za vlády chána Berke. Mengu-Timur vzápětí rozhodl o

---

¹⁰⁶ ШИРОКОГРАД, с. д., s. 89.

provedení nového sčítání obyvatelstva. Tento třetí soupis proběhl již bez větších problémů i bez odporu ruského obyvatelstva. O dva roky později kníže Vasilij zemřel, nezanechav po sobě žádného potomka.

Za vlády knížat Jaroslavovičů byla nadvláda Tatarů nad severozápadními oblastmi Rusi značně posílena. Normou se staly tatarské oddíly v družinách ruských knížat a četné byly i žádosti k chánům o poskytnutí vojsk při řešení místních problémů. Vladimírská knížata věnovala svůj čas a úsilí především snaze o pokoření Novgorodu a Pskovu¹⁰⁷. Ovládnutí obchodu těchto dvou významných a bohatých center by pro Vladimír znamenalo příliv financí. Mimo zájem ruských knížat se naopak ocitají oblasti jižního a západního Ruska, neustále ohrožované tatarskými vpády.¹⁰⁸

Alexandr Něvský a jeho bratři nepředstavovali výjimku v běžné praxi, kdy ruští vládci zatahovali Saraj do řešení svých problémů. Horda se pak musela vměšovat do ruských záležitostí více, než by si sama přála. Za jedny z nejvýznamnějších tvůrců této politiky můžeme považovat knížata Jaroslavoviče. Ostatně ani jejich potomci nepostupovali jinak – již v roce 1276 se stal vladimírským knížetem druhý Alexandrův syn, perejaslavl'ský kníže Dmitrij. Stejně jako jeho předchůdci svoji pozornost věnoval především Novgorodu a Pskovu. Novgorodané jej uznali za svého knížete a dokonce mu dovolili postavit si na jejich území zpočátku dřevěnou a později již kamennou pevnost Koropje. V roce 1281 nicméně novgorodské věže vystoupilo proti knížeti a jedním z argumentů, které v této souvislosti zazněly, byla právě stavba nové pevnosti. Dmitrij dlouho neváhal, svolal vojsko a vytáhl proti Novgorodu. V tomto okamžiku však „vstoupil do hry“ i další ze synů Alexandra Něvského, Dmitrijův mladší bratr Andrej Goroděcký. Jeho motivace byla stejná jako ta, která vedla Vasilije Kvašnju do Saraje o několik let dříve – jestliže by se Dmitriji skutečně podařilo porazit Novgorod a Pskov a získat k tomu i jejich državy, znamenalo by to pro něj nemalý příliv finančních prostředků a logicky i silnější pozici v očích Mengu-Timura. První obětí takto posíleného Dmitrije by pochopitelně byl jeho nejsilnější potenciální rival, jímž byl právě Andrej Goroděcký. Jakmile se tedy kníže Andrej dozvěděl o tažení svého bratra proti

---

¹⁰⁷ Sovětští autoři často přistupovali pod vlivem pohledu na události „optikou třídního boje“ k výkladu, jenž se snažil poukázat na rozpory mezi zájmy bojarů a prostého lidu. Například: „*В то время, когда народная масса выражала свой протест против нового гнета, пришедшего к ней вместе с татарской властью, боярство и князья помогали татарам, не без основания надеясь сохранить и упрочить таким путем свое привилегированное положение.*“ – ГРЕКОВ, Б.Д. & ЯКУБОВСКИЙ, А.Ю., с. д. V případě tohoto tvrzení nebyli bohužel daleko od pravdy.

¹⁰⁸ Důležitost těchto oblastí postupně upadala již od 12. století, kdy začaly být vážně ohrožovány útoky Polovců (Kipčaků). Již v roce 1169 Andrej Bogoljubskij odmítl opustit svůj úděl v severovýchodním Rusku a přesídlit do Kyjeva, kde měl usednout na velkoknížecí stolec. Srv. PIPES, R., *Rusko za starého režimu*, Praha 2004, s. 82.

Novgorodu, neprodleně odcestoval s bohatými dary do Saraje, kde se mu podařilo naklonit si chána na svoji stranu a získal jarlyk na stolec vladimírského knížete. Je pravděpodobné, že Mengu-Timur, jenž neměl žádný důvod Dmitriji nedůvěřovat, takto rozhodl proto, aby ocenil Andrejovy dřívější zásluhy.¹⁰⁹ Andrej se tedy vrátil na Rus v čele tatarských pluků. K jeho oddílům se navíc připojil mladý kníže Konstantin Borisovič Rostovský. Tataři pod vedením Andreje si v ničem nezahladili s válečnický Batu-chána či careviče Něvrju a postupně zpustošili značnou část ruských zemí na sever až k Rostovu a na západ k Toržku. Dmitrij se rozhodl neriskovat otevřený střet a se svoji družinou se stáhl do nedávno vybudované pevnosti Koropje. Na břehu Il'menského jezera jej však obklíčily oddíly Novgorodských, kteří knížeti zpočátku bránili ve vstupu do pevnosti a umožnili průchod teprve tehdy, když jim Dmitrij jako rukojmí zanechal své dvě dcery a několik bojarů pod podmínkou, že tito budou osvobozeni v okamžiku, kdy kníže opět opustí pevnost. Do té doby měla být rukojmí držena v pevnosti Ladoga.¹¹⁰ Dmitrij se rozhodl v Koropji přečkat vpád Tatarů a aby toho nebylo málo, vyslal část družiny pod velením svého zetě Dovmonta obsadit Ladogu. Novgorod'ané, rozhněvaní porušením sjednaných podmínek, zanedlouho poté obklíčili Koropje a kníže byl přinucen ke kapitulaci a k opuštění pevnosti. Počátkem ledna 1282 Dmitrij opustil ruské země a odplul do Švédska. Andrej triumfálně oslavil vítězství nad bratrem, štědře obdaroval tatarské velmože a velitele a vstoupil do Novgorodu, kde ho věče uznalo za svého knížete.

Spor však stále ještě nebyl u konce. Dmitrij se totiž po několika dnech vrátil ze Skandinávie spolu se švédským námezdním vojskem do rodné Perejaslavle, kde začal shromažďovat další síly. Andrej nezaváhal ani tentokrát a znovu se vypravil k chánovi stěžovat si na bratra a požádat o další pomoc. Znovu se mu podařilo získat důvěru i vojsko, se kterým urychleně vytáhl proti Perejaslavli. Když však došlo o několik týdnů později k setkání obou armád, Dmitrij se opět neodvážil postavit tatarsko-ruským jednotkám vedených Andrejem a podruhé dal přednost útěku, tentokrát již ne do Švédska, ale ke břehům Černého moře. V černomořských stepích v té době kočovala početná horda chána Nogaje¹¹¹, již

---

¹⁰⁹ Andrej se v minulosti zúčastnil po boku Mengu-Timura válečných operací Tatarů na Kavkaze. Srv. ШИРОКОГРАД, c. d., s. 92.

¹¹⁰ BEAZLEY, C. R., *The Russian Expansion Towards Asia and the Arctic in the Middle Ages (to 1500)*, in: *The American Historical Review*, vol. 13, no. 4, July 1908. s. 736.

¹¹¹ Chán Nogaj se svoji hordou kočoval v černomořských stepích a spravoval ji nezávisle na rozhodnutí chánů v Saraji. Knížata z jižnějších částí Rusi platila daň střídavě buď jemu nebo Saraji, v závislosti na tom, která z obou stran měla momentálně větší moc. Srv. ШИРОКОГРАД, c. d., s. 95. Dnešními potomky Nogajovy hordy jsou severokavkazští Nogajci a někdy jsou za ně považováni i Karakalpakové v dnešním Uzbekistánu. HOWORTH, H. H., *The Westerly Drifting of Nomades, from the Fifth to the Nineteenth Century. Part VI. The Kirghises, or Bourouts, the Kazaks, Kalmucks, Euzbegs, and Nogays*, in: *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, vol. 1, 1872, s. 239-242; CROSKEY, R. M., *The Diplomatic Forms of Ivan III's Relationship with the Crimean Khan*, in: *Slavic Review*, vol. 43, no. 2, 1984, s. 257-269.

nějakou dobu nezávislá na vůli vládců Zlaté Hordy. Nogaj prchajícího Dmitrije přijal a poskytl mu vojsko, s nímž se mohl v roce 1284 vrátit zpět na Rus. Po příchodu Dmitrije v doprovodu Nogajců se Andrej své pozice vladimirského knížete zřekl a Dmitrij se opět stal velkým knížetem vladimirským. Vnitřní sváry chánů Zlaté Hordy zabránily pro tuto chvíli vyslání dalších vojsk, jež by Andreje podpořila.

V roce 1285 se Andrej vypravil do Saraje potřetí a opět se vrátil v čele tatarských pluků. Tentokrát již ke střetu došlo a Dmitrij spolu s Nogajci Andrejovy oddíly porazil. Po vítězství nad bratrem si Dmitrij začal postupně vyřizovat účty i s ostatními knížaty, jež v minulosti podporovala jeho bratra. To vedlo po několika letech k tomu, že se „v Hordě“¹¹² objevila se stížnostmi na Dmitrije celá skupiny knížat: Andrej Goroděcký, Dmitrij Rostovský, Konstantin Ugličský, Michail Glebovič Bělozerský, Fjodor Rostislavovič Jaroslavský aj. Chán Tochta¹¹³ zpočátku hodlal předvolat do Saraje i samotného Dmitrije, rozmyslel si to však a místo toho vyslal na Rus velké vojsko chána Tudana. Jako první Tataři v čele s Tudanem a Andrejem Goroděckým dobyli Vladimir, následovala další města – Suzdal, Murom, Jur'jev Polský, Perejaslavl', Kolomna, Moskva, Možajsk, Uglič aj. Po dobytí Moskvy se Tataři chystali na pochod proti Tveru. Tverský kníže Michail Jaroslavič se však včas vypravil do Saraje a přesvědčil chána, aby jeho město ušetřil. Kníže Dmitrij zatím uprchl do Pskova. Obě městské republiky¹¹⁴ poslaly Tudanovi bohaté dary a vyhnuly se tak osudu, který stihl mnoho výše uvedených měst. Po odchodu Tatarů se Dmitrij pokusil vrátit ze Pskova k bratru Michailovi do Tveru, cestou byl však zajat a předveden k Andrejovi. Dosáhl nakonec pouze toho, že mu byla vrácena Perejaslavl', kde se však vlády již neujal, neboť zanedlouho zemřel.

Vítězství nad bratrem a ani jeho smrt příliš neupevnily vládu Andreje. Knížata Michail Tverský, Daniil Moskevský a Ivan Perejaslavl'ský proti němu zanedlouho vystoupili a Andrejovi nezbylo nic jiného, než se roku 1295 znovu vydat k Tatarům žádat o pomoc. Tentokrát mu však již chán Tochta žádné vojsko neposkytl a vyslal s Andrejem zpět na Rus pouze svého zmocněnce Oleksu Něvrjua a sarajského biskupa Izmaila. O rok později se ve Vladimíru konalo setkání ruských knížat v přítomnosti chánského vyslance. Pouze na nátlak vladimirského biskupa Simeona a sarajského Izmaila se knížata se svými družinami nepustila do otevřeného boje. Na tomto sjezdu bylo mimo jiné dohodnuto, že Perejaslavl' případně pod

---

¹¹² Ve smyslu „ve Zlaté Hordě.“ Hordou může být nazýván jak státní útvar (například Zlatá Horda), tak i kmenový svaz samotný (například Bílá horda, Modrá Horda, Nogajská Horda).

¹¹³ AHMAD, A., c. d., s. 148.

¹¹⁴ Novgorod a Pskov byly městské republiky ovládající (zejména Novgorod) rozsáhlá severní území dnešního Ruska až k Uralu. Srv. LANGER, L. N., c. d., s. 46-62.

vládu knížete Ivana Dmitrijeviče. Tento závěr Andreje rozladil natolik, že se rozhodl obsadit Perejaslavl', využívaje odjezdu Ivana Dmitrijeviče do Saraje. V tom mu zabránily oddíly Michaila Tverského a Daniily Moskevského. Ač ke střetu nedošlo, Andrej byl donucen uzavřít mír a zavázat se k respektování rozhodnutí přijatých na Vladimírském sjezdu.

Čtyřicátá až sedmdesátá léta 13. století tedy můžeme považovat za období, kdy se zformovalo ono „tatarské jho.“ Tento poměrně stručný a zavádějící termín ovšem nelze chápat jako definici určitého konstantního stavu, při němž by ruské země byly vykořisťovány tatarskými vládci a jejich baskaky. Vztahy „Hordy“ k ruským knížectvím byly v průběhu času proměnlivé a obvykle se nalezlo i dostatečné množství společných zájmů tatarských chánů na straně jedné a ruských knížat na straně druhé. Jak ukazují výše uvedené příklady, knížata ani v nejmenším neváhala využívat Tatarů při řešení svých vlastních sporů, bez ohledu na neblahé působení tatarských vojenských oddílů na Rusi.

3.2 Vzestup Moskevského knížectví

Po smrti knížat Daniila Moskevského (1303) a Andreje Goroděckého (1304) zůstali na Rusi pouze dva dostatečně silní potenciální kandidáti na post vladimírského knížete. Prvním z nich byl nejstarší syn zesnulého moskevského knížete Jurij Daniilovič Moskevský a druhým Michail Tverský. Ačkoliv přednostní právo na stolec velkého knížete náleželo Michailovi, dostavil se do Saraje současně s ním v roce 1304 se žádostí o jarlyk i Jurij Moskevský, který již před svoji cestou do Saraje pověřil správou Moskvy svého bratra Ivana¹¹⁵ a dalšího z bratrů Borise vyslal obsadit Kostromu. Boris se však setkal s odporem tamějších bojarů a část tverských oddílů se dokonce neúspěšně pokusila překazit knížeti Juriji jeho cestu do Saraje.

U chánského dvora tatarští murzové¹¹⁶ přislíbili Juriji jarlyk na pozici velkého knížete, jestliže se mu podaří vybírat a platit větší daně než jaké nabídl kníže Michail. Jurij souhlasil a nabídl vyšší sumu, kterou však vzápětí opět přebila nabídka knížete Michaila. Tehdy Jurij

---

¹¹⁵ Ivan Kalita, moskevský kníže v letech 1328-1340. Za jeho vlády došlo k výraznému posílení moci a územní expanzi Moskevského knížectví. Srv. BEAZLEY, C. R., c. d., s. 734.

¹¹⁶ Murza (*мурза*) – z perského „*amir-zade*“ tj. princ – dědičný titul tatarských aj. turkických knížat. V poislámštěném aristokratickém systému Tatarů existovalo mnoho titulů – beg, sultán, ulan aj. Rusové titulem murza označovali souhrnně tatarské šlechtice. Srv. ARMOJAND, S. A., *The Law, Agency, and Policy in Medieval Islamic Society: Development of the Institutions of Learning from the Tenth to the Fifteenth Century*, Comparative Studies in Society and History, vol. 41, no. 2, April 1999, s. 263-293.

uznal porážku a jarlyk připadl knížeti Michailu Tverskému. Někteří ruští historikové¹¹⁷ zastávají názor, že Jurij takto postupoval záměrně, aby donutil svého konkurenta k placení nejvyšších možných daní, což by proti němu po čase poštvalo jeho vlastní poddané. Tato teorie má jisté mezery, neboť Jurij sám musel předpokládat, že pokud by výše uvedený scénář skutečně nastal, velký kníže vladimirský by s podporou tatarských oddílů vtrhl do Moskevského knížectví, aby si neúměrné daňové náklady kompenzoval - a to zcela jistě v zájmu moskevského knížete nebylo. Tak či onak, chánský jarlyk na knížecí stolec ve Vladimíru získal pro tuto chvíli Michail.

Nedlouho po této události se mezi oběma knížaty rozhořel další spor, jenž se týkal statusu Perejaslavského knížectví. Již v roce 1302 Perejaslav' po smrti tamějšího knížete Ivana Dmitrijeviče nezákonně obsadil Daniil Moskevský. Michail se nyní rozhodl nastolit pořádek a k Perejaslavli bylo vysláno tverské vojsko v čele s bojarem Akinfem. Tverské jednotky město obklíčily a zničily oddíl obránců pod velením knížete Ivana, který se pokusil o výpad. V rozhodujícím okamžiku však do bojů zasáhly oddíly Moskvanů bojara Rodiona Nestoroviče,¹¹⁸ který navíc v boji osobně zabil Akinfa. Vladimirský kníže Michail nemohl již nadále agresivní politiku moskevského knížete přehlížet, a tak v zimě r. 1305 jeho armáda oblehla Moskvu. Po několika dnech ale bylo dohodnuto příměří a Perejaslav' se opět navrátila pod vládu vladimirského knížete. Již o rok později však Jurij nechal veřejně popravit zajatého rjazanského knížete Konstantina Romanoviče. Když se o této události dozvěděl jeho syn Vasilij, neváhal a požádal o pomoc vladimirského knížete. Michail sice přislíbil nápravu situace, avšak dle názoru Vasilije zřejmě nejednal dostatečně rychle, a tak se mladý rjazaňský kníže vydal se stížností na chování moskevského knížete přímo do Saraje. Jeho snaha byla marná. Chán Tochta, momentálně se nacházející v tíživé finanční situaci, neměl nejmenší chuť zabývat se v jeho očích malichernými spory ruských knížat. Nechal Vasilije naopak popravit zanedlouho poté, co Jurij odeslal do Saraje další značnou částku peněz. Kníže Michail se tak elegantně sice dočasně vyhnul dalšímu konfliktu s moskevským knížetem, zároveň mu však znepokoující události týkající se knížete Vasilije a jeho popravy v Saraji napověděly mnohé o rostoucím vlivu Jurije na chána.

---

¹¹⁷ БОРИСОВ, Н.С., *Политика московских князей (конец XIII – первая половина XIV века)*, Москва 1999.

¹¹⁸ Původem kyjevský bojar Rodion Nestorovič mezi lety 1294-1297 přešel do služeb Daniily Moskevského i se svoji družinou. V této době pokračovala migrace obyvatelstva na sever a severovýchod z oblastí jižní a jihozápadní Rusi. Moskva ochotně přijímala velkou část těchto „uprchlíků,“ což je i jedním z důvodů jejího pozdějšího vzestupu. Srv. ШИРОКОГРАД, с. д., s.103; taktéž: MORRIS, A. S., *The Medieval Emergence of the Volga-Oka Region*, in: *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 61, no. 4, Dec. 1971, s. 697-710.

Další spor, týkající se tentokrát církevních záležitostí, vznikl mezi oběma knížaty v roce 1310. V tomto roce metropolita Petr¹¹⁹ opustil Tatary zničený Brjansk¹²⁰ a odebral se do Perejaslav'ě-Zalesské na koncilium, kde měl být souzen za své údajné prohřešky. Kníže Michail se události nezúčastnil, hlavním „žalobcem“ v této záležitosti byl tverský biskup Andrej. Do „kauzy Petr“ nečekaně vstoupil i moskevský kníže Jurij a zvrátil rozsudek s pomocí úplatků a štědrých darů mnoha církevním hodnostářům, jež měli o případu rozhodovat. Petr se tak s pomocí moskevského knížete dokázal ospravedlnit před konciliem, což Michaila, jenž celou tuto akci zorganizoval, silně znepokojilo. Nejen, že byla silně otřesena autorita vladimírského knížete, ale sám Michail získal v Petrovi do budoucna nesmiřitelného nepřítele. Již zanedlouho po konciliu začal Petr za tiché podpory Jurije upevňovat svoji moc. S tím souvisely i čistky v církevních kruzích, ke kterým přistoupil. Důležitým momentem bylo vystřídání sarajského biskupa Izmaila loajálním Varsoniem. Díky tomu získal Petr vlastního „agenta“ přímo u chánského dvora.

Zhruba v této době také Jurij zatoužil zbavit svého konkurenta jakéhokoliv vlivu na Novgorod, jehož knížetem se stal Michail poté, co obsadil vladimírský knížecí stolec. Vhodnou příležitost mu poskytly boje Novgorod'anů se Švédy v Karélii, jež vázaly značnou část novgorodských ozbrojených sil. Město obklíčilo vojsko Moskvou najatého knížete Fjodora Rževského, zatímco další jeho oddíly plenily Tverské knížectví. K bitvě o Novgorod však nedošlo, protože měšťanům v čele s knížetem Dmitrijem¹²¹ se podařilo s útočníky uzavřít příměří. V uzavřené dohodě bylo mimo jiné zdůrazněno staré právo Novgorodu vybírat si knížata výhradně v souladu s rozhodnutím věče, bez jakýchkoliv zásahů ze strany velkého knížete vladimírského. Novgorod'ané si posléze „dobrovolně“ zvolili Jurije Moskevského. Kníže sám v zimě 1314 přijel do Novgorodu i se svým mladším bratrem Afanasijem, jemuž svěřil správu města. Tato událost nemohla zůstat bez odezvy a skutečně brzy následovala Michailova žaloba na počínání moskevského knížete u chána Uzbeka. Chán si předvolal Jurije ke svému dvoru a ve sporu obou knížat se přiklonil na stranu Michaila. Do Novgorodu vypravil tatarský oddíl pod velením Tajtemera, jenž měl pomoci Michailovi získat zpět město. Koncem roku 1315 Tataři spolu s tverskými oddíly přitáhli k Toržku, odkud se

---

¹¹⁹ Metropolita Petr Ratský byl na Rus vyslán patriarchou Afanasijem I. z Byzance. Dostal přednost před favoritem knížete Michaila, igumenem Gerontijem, z čehož pramení pozdější snaha Michaila zbavit Petra moci a vlivu. Na pozdějším konciliu byl obviněn z braní úplatků, oddávání blízkých příbuzných aj. prohřešků. ШИРОКОГРАД, c. d., s. 106-108.

¹²⁰ Brjansk (Брянск) – město na ř. Desně v dnešním jihozápadním Rusku, nedaleko hranic s Ukrajinou a Běloruskem. V r. 1310 byl Brjansk zničen vojsky knížete Vasilije Alexandroviče, který si přivedl na pomoc tatarské oddíly chána Tochty. Srv. КУЗЬМИН, А. Г., *История России с древнейших времен до 1618 г., гл. X - Начало объединения русских земель вокруг Москвы*, Москва 2003.

¹²¹ Dmitrij Michailovič - v té době šestnáctiletý syn knížete Michaila Tverského.

chystali pokračovat na Novgorod. Ve městě se mezitím sice sešlo věče, avšak nedokázalo dosáhnout jednotného rozhodnutí – bohatí kupci a bojaři favorizovali Moskvu, zatímco většina obyvatel dávala přednost vládě Michaila Tverského. V důsledku toho kníže Afanasij a jeho pomocník Fjodor Rževský vytáhli z Novgorodu proti Tatarům a tverskému vojsku knížete Michaila pouze s bojarskými družinami. Desátého února 1316 se obě vojska střetla přímo u Toržku. V boji byla část novgorodských oddílů zničena a Afanasij spolu s Fjodorem Rževským a zbytkem svých vojsk se stáhli do opevněného Toržku. Po několikadenním vyjednávání byli obklíčení Novgorodané přinuceni vydat Fjodora Rževského¹²² a zaplatit 50 tisíc hřiven stříbra za uzavření míru. Později se Michailovi podařilo i svrhnout Afanasije a spolu s částí novgorodských bojarů jej jako rukojmí převézt do Tveru. V Novgorodu byl vybrán nový posadník¹²³ z kandidátů doporučených vladimirským knížetem.

Zatímco se Michail zabýval řešením problémů, jež mu způsobovali Novgorodané, Jurij odcestoval do Saraje, kde zůstal delší dobu. Díky štědrým darům a poklonování chánovi si získal Uzbekovu náklonnost. Tatarský vládce mu dokonce nabídl ruku své dcery Končaky. Jurij neváhal a přijal, tatarská princezna byla narychlo pokřtěna¹²⁴ a 6. února 1317 provdána za moskevského knížete. V létě téhož roku se Jurij se svoji novou manželkou a tatarským oddílem vedeným Kavgadijem vrátil na Rus. Do Novgorodu byli vypraveni chánští poslové, aby vyburcovali obyvatelstvo k povstání proti vladimirskému knížeti. To se jim však nepodařilo a Novgorodané se rozhodli v nastávajícím konfliktu obou knížat zachovat přísnou neutralitu. Michail se svým vojskem vytáhl proti oddílům Jurije a Kavgadije. Obě vojska se setkala u Kostromy, ale ani jedna ze stran netoužila po rozpoutání boje¹²⁵. Michail se stáhl zpět do Tveru a začal opevňovat město, zatímco Jurij zůstal v Kostromě a shromažďoval narychlo další jednotky. Vyslal také svého bratra Ivana Kalitu a tatarského velmože Talabugu do Novgorodu, aby tam získali alespoň finance, nebudou-li Novgorodané ochotni postavit do pole své vojsko. Vyslancům se podařilo novgorodské bojary a kupce přesvědčit a podařilo se jim získat jak peníze, tak další jednotky. Na počátku zimy vytáhl Jurij se svojí družinou a Kavgadijovými Tatary proti Tveru a současně začalo pohraniční oblasti Tverského knížectví plenit novgorodské vojsko. Michailovi se podařilo vpád Novgorodanů odrazit a 22. prosince 1317 se nedaleko Tveru střetl i s Tatary a oddíly moskevského knížete. Z politických důvodů

---

¹²² КУЗЬМИН, с. д.

¹²³ Posadník (*посадник*) – správce (starosta) města, dosazovaný zpočátku knížaty, později volený věčem. Ve středověkém Pskovu a Novgorodu významná funkce. Zvyk volit si posadníka vznikl v Novgorodu po smrti knížete Vladimíra Monomacha. Srv. LANGER, L. N., c. d., s. 46-62.

¹²⁴ Při křtu dostala jméno Agáta (*Агата*).

¹²⁵ Srv. СОЛЮБЬЕВ, С. М., c. d., s. 221.

nabádal Michail své velitele, aby své síly soustředili především proti Moskvanům a šetřili Tatary. Moskevské jednotky skutečně nápor Michailova vojska nevydržely a obrátily se na útek, stejně jako Tataři. Následujícího dne dorazili k Michailovi Kavgadijovi vyslanci s nabídkou uzavření míru. Kníže posly přijal, Kavgadije pozval jako čestného hosta do Tveru a štědře ho obdaroval. Mezitím se Juriji podařilo sebrat v Novgorodu a Pskovu další vojsko, s nímž se opět vypravil proti Tveru. V lednu 1318 se obě vojska setkala na březích Volhy, avšak stejně jako dříve se ani jedné z obou stran nechtělo zahajovat bitvu. Michail a Jurij se dohodli, že přenesou svůj spor o nároku na stolec vladimírského knížete na chána Uzbeka. Po této dohodě Michail propustil Jurijovy bratry Borise a Afanasije, jež doposud držel jako rukojmí a zavázal se propustit i mnohé z novgorodských bojarů. Navzdory těmto smířlivým gestům byl zanedlouho poté v Moskvě zabit tverský bojar-vyslanec Alexandr Markovič. Nyní už situaci mohlo vyřešit skutečně pouze rozhodnutí chána Uzbeka.

Do Saraje se kníže Michail vydal teprve v létě téhož roku. Ve Vladimíru se setkal s chánovým vyslancem Achmylem a byl upozorněn, že Uzbek je znepokojen jeho dlouhou nepřítomností. Kníže i přes mnohá varování bojarů pokračoval v cestě a zastihl chána v ústí Donu.¹²⁶ Poté, co štědře obdaroval chána, jeho příbuzné a další tatarské prince a velitele, jej Uzbek ponechal půldruhého měsíce u svého dvora, nežli došlo k soudu. Podle předem připraveného scénáře byl Michail obviněn z urážky chánských vyslanců, neplacení daní a v neposlední řadě i z otrávení Jurijovy ženy – tatarské princezny. Kníže se pokoušel hájit, pochopitelně neúspěšně. Byl shledán vinným a po nějaké době nedaleko Derbentu i zabit.¹²⁷

O rok později se Jurij vrátil ze Saraje do Moskvy s jarlykem na post velkého knížete vladimírského. Přivedl s sebou jako rukojmí i mladého tverského knížete Konstantina s jeho bojary. Mír mezi Moskvou a Tverem byl uzavřen 29. června 1319 a následně proběhla i výměna těl – Jurij vydal Tveru ostatky knížete Michaila a Tver poslala do Moskvy tělo tatarské princezny, bývalé Jurijovy manželky. Třináctiletý Konstantin Michajlovič, jehož si ze Saraje přivezl Jurij jako rukojmí, byl v Kostromě po roce oženěn za Jurijovu dceru Sofii.¹²⁸

---

¹²⁶ Evidentně ještě v této době žili tatarští chánové polokočovným způsobem života. V létě kočovali se svým dvorem ve stepi a na zimu se vraceli do měst. AYALON, D., *The Great Yāsa of Chingiz Khān. A Reexamination (Part CI)*, in: *Studia Islamica*, no. 36, 1972, s. 113-158.

¹²⁷ СОЛЮББЕВ, С. М., c. d., s. 221; КУЗЬМИН, c. d.

¹²⁸ Dlouholeté soupeření Jurije Daniiloviče a Michaila Tverského o získání stolce vladimírského knížete bylo rozhodnuto smrtí knížete Michaila ve Zlaté Hordě. Právě v době vlády Jurije Daniiloviče se Moskva stává díky některým dějinným faktorům (viz pozn. č. 130) důležitým centrem. Následující moskevská knížata (zejména Ivan Kalita) začínají soustřeďovat moc, která v pozdějších staletích spolu s vnitřní krizí ve Zlaté Hordě povede ke sjednocení ruských knížectví a oproštění se od tatarské nadvlády. FENNELL, J.L.I., *The Emergence of Moscow 1304-1395*, Los Angeles 1968.

Činy Jurije Moskevského nevedly ke stabilizaci a upevnění Rusi pod vládou Moskvy před tatarskou hrozbou, jak se mnohdy pokoušeli zjednodušeně prezentovat carští a sovětsí historikové¹²⁹. Důsledkem jeho politiky bylo naopak stále větší zatahování Hordy do ruských záležitostí¹³⁰. K tomu přispívala i skutečnost, že Jurij i mnozí z jeho předchůdců i následovníků platili veškeré daně Saraji velmi svědomitě a včas. To samo o sobě upoutávalo pozornost tatarských chánů, jež se rozhodně nechtěli o tak spolehlivý zdroj příjmů nechat připravit. Ačkoliv na první pohled lze dojít k názoru, že Tataři neměli důvod na Rus více útočit, i v této době menší tatarské oddíly stále pravidelně plenily nechráněný ruský venkov i menší města. Tak například v roce 1347 Tataři chána Temira přitáhli k Aleksinu na ř. Oce, vypálili jej a vrátili se zpět se značnou kořistí. Častým cílem jejich vpádů bylo i Rjazaňské knížectví, do kterého vnikli v roce 1358 pod velením Mamata-Hodžy. Ostatně ani chánovi vyslanci v dobách míru nepředstavovali pro ruské rolníky o nic menší pohromu. Mnozí měli s sebou doprovod několika tisíc jezdců, jejichž zásobování, ubytování a případné další potřeby ležely na bedrech civilního obyvatelstva.

---

¹²⁹ „Победа Руси под главенством Москвы на Куликовом поле имела огромное значение для всей Руси.“ ГРЕКОВ, Б. Д. & ЯКУБОВСКИЙ, А. Ю., c. d., Dále například díla A. N. Nasonova - НАСОНОВ, А.Н., c. d.

¹³⁰ БОРИСОВ, Н. С., c. d.

Závěr

Úspěchy Čingischánových Mongolů (později Tatarů) ve východní Evropě byly důsledkem působení celé řady faktorů. V první řadě je třeba zmínit uspořádání a vybudování mongolské armády. Žádné vojsko složené z nomádů nedosáhlo do té doby takového stupně organizace jako oddíly Mongolů pod vedením Čingischána. Kočovné kmeny běžně vytvářely aliance a kmenové svazy již v období před příchodem Čingischána k moci. Obvykle se však jednalo o dočasnou spolupráci za nějakým konkrétním, krátkodobějším účelem, například při společném vpádu do hustěji obydlených a bohatších rolnických oblastí Číny. Především však vždy šlo o spojení postavená na základě určitých příbuzenských vztahů. Temüdzin/Čingischán nebudoval pouze novou armádu, nýbrž zásadním způsobem reorganizoval celý způsob života kočovníků. Hodnosti a moc se neudělovaly již na základě známostí či pokrevní přízvěnosti, ale především za konkrétní zásluhy, což přes veškeré nedostatky umožnilo vyniknout schopným a prověřeným válečníkům, jakými byli Džebe, Sübetej, Boorču aj. Důležitou novinkou bylo i přijímání odborníků z podmaněných národů do mongolského vojska. Čínští ženisté naučili Mongoly stavět obléhací stroje jako katapulty či beranidla a dobývat i opevněná města, jež byla doposud pro nomády nedobytná. S jejich pomocí byly později překonány i hradby mnoha měst ve střední Asii a na Rusi. Mongolové ovšem nezůstali pouze u přijímání poražených protivníků do svých řad, ale naučili se rychle a efektivně využívat propagandu ve spojení s konkrétními přírodními podmínkami dané oblasti.

K podmanění ruských knížectví napomáhala nomádům mimo jiné i dlouhodobá nejednotnost a neschopnost efektivní spolupráce na straně ruských knížat, což názorně ilustruje i průběh a výsledek bitvy na řece Kalce, a dále i jejich postup při podmaňování ruských zemí. Mongolové již ve 13. století měli přímou zkušenost s tím, na co si Rus ještě nějakou dobu musela počkat - s centralizací založenou na "kultu osobnosti", a to centralizací nejen vojenskou, ale zejména mocenskou. Právě tento systém, kdy na vrcholu stojí jedna nejdůležitější, nedotknutelná a významná osoba-panovník, jenž rozděluje moc mezi své podřízené, umožnil Mongolům porazit oddíly ruských knížat a později i uchvátit ruské země. Na Rusi pochopitelně i v předmongolské době existovaly snahy jednotlivců o získání co největšího podílu na moci. Obdobné problémy ostatně znali a zažívali i sami nomádi v celém stepním pásmu Evropy a Asie. S osobností Čingischána se ovšem situace rapidně změnila – výboje nomádů se staly organizovanou záležitostí a každý z kočovníků měl nadále přesně vymezené své místo a povinnosti v nově vznikající společnosti, přičemž veškeré pokusy o vyjádření nesouhlasu nebo dokonce odpor vůči nově vznikajícímu řádu byly přísně

trestány.¹³¹ Nutno dodat, že většina nomádů si na nový systém rychle a poměrně ráda zvykla, protože jim sliboval větší a pravidelné možnosti obohacení oproti dřívějším jednorázovým válečným podnikům s nejistým výsledkem. Dobývání cizích zemí znamenalo trvalý příliv z počátku naloupené kořisti i pozdějších daní. Při troše nadsázky můžeme říci, že Čingischán poskytl věčně chudým a zároveň na sebe nevražícím stepním pastevcům a lovcům cosi, co bylo o několik staletí později v jiné části světa nazváno "americkým snem." Nebyla-li možnost vyniknout či zbohatnout pro mnohé z nomádů reálná, vždy tu byla alespoň její všudypřítomná iluze, která působila obdobně a díky níž se z Čingischána stal "svatý" a nechybující vládce. Válka proti vnějšmu nepříteli dokázala zájmy jednotlivých chánů a velitelů spojit a díky ní mohli pozornost nevypočitatelných mas chudých kočovníků odvrátit od vnitřních svárů jinam a dosáhnout tak toho, že se jejich nespokojenost neobrátila proti nim samotným. Tuto praktiku ostatně nepoužívali jen mongolští vládci. Se střídavým úspěchem je využívána v politice mnoha států dodnes. Mongolská říše mohla fungovat bezchybně do té doby, dokud byla v jejím čele osobnost formátu Čingischána, jež držela a přerozdělovala veškerou moc a zároveň dávala prostým Mongolům možnost vyniknout. Ruští vládci v tomto období postupovali k jejich vlastní škodě zcela opačně a téměř neustále řešili vzájemné spory, s nimiž nedokázali přestat ani v okamžiku nejvyššího ohrožení. To jim ve finále přineslo i velmi slabou podporu prostého obyvatelstva, jenž se zcela právem cítilo přehlíženo a zneužíváno pro zájmy jednotlivých knížat.

Přes mnohé varovné příznaky většina ruských knížat před bitvou na řece Kalce na Mongoly pohlížela obdobně jako na vpády Kipčaků a po jejich odchodu byla ochotna věřit, že se jednalo o pouhý kořistnický vpád nových, neznámých nomádů. Jejich krátkozrakost se jim vymstila již o necelých 15 let později. Mnohá z knížat se bohužel nepoučila ani v pozdějších staletích a ve střetech jednotlivých chanátů – nástupnických států Zlaté Hordy, podporovala tu či onu stranu, jen aby o pár let později bývalí „spojenci“ podnikli vpády na ruská území, při nichž odváděli do otroctví velké skupiny obyvatelstva. Pozdější samoděržavný způsob vlády v Rusku spojený s centralizací moci, nebo i kult osobnosti J. Stalina ve 20. století, lze z jistého úhlu pohledu považovat za důsledek dědictví forem vlády, jež byly na Rus zavlečeny Tatary.

K událostem, jež proběhly ve východní Evropě ve 13. a na počátku 14. století, je třeba přistupovat velmi obezřetně. Byť je historie této oblasti předmětem mnoha děl z pera autorů nejrůznějších národností, vyskytuje se poměrně často tendence pohlížet (mimo jiné i díky

---

¹³¹ WEATHERFORD, c. d., s. 132-137.

velkému časovému odstupu a kulturnímu zázemí velké části autorů) na střet kočovnické mongolské a rolnické ruské společnosti černobílou optikou "zlých nomádů" a "dobrých rolníků." Realita však málokdy bývá černá či bílá, nejčastěji se naopak vyskytuje v nejrůznějších odstínech šedé.

Je nesporné, že pro ruské země, stejně jako o něco dříve pro Čínu a oblast střední Asie, znamenal střet s organizovanými a bojeschopnými Mongoly obrovský šok. Předmongolské armády kočovníků byly sestavovány ponejvíce za účelem kořistnických nájezdů, kdežto vojska Čingischána a jeho potomků přišla systematicky dobývat a uchvacovat moc. Proto se práce soustřeďuje i na popis a přehled faktorů, jež Mongolům v první polovině 13. století umožnily dosáhnout úspěchů, o nichž mohli jejich předchůdci pouze snít. Již v kapitole pojednávající o podmaňování střední Asie a Číny je vyvrácen i rozšířený mýtus tvrdící, že Mongolové vítězili zejména díky své početnosti.

Autor se zde zaměřuje na jednání části ruských knížat v krizovém období, kterým 13. století, a to zejména jeho druhá polovina, pro Rus jednoznačně bylo. Dochází k závěru, jenž ilustruje i na konkrétních případech, a sice že ruští feudálové našli často téměř nepochopitelně rychle společnou řeč s novými pány země. To jim sice umožnilo udržet si zčásti své významné pozice, avšak cena, jíž za tuto politiku ruský národ v následujících desetiletích a staletích zaplatil a stále ještě platí, byla a je vysoká. Vznikl zde pocit odcizenosti mezi prostým lidem a jeho vládci (pomineme-li vztah k carovi), jenž trvá dodnes. Jak by se situace na Rusi vyvíjela nebýt Tatarů, můžeme odhadovat jen velmi těžko a podobné teorie patří již do kategorie sci-fi.